Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÕZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1998 йил

ҲАФТАЛИК ГАЗЕТА

1956 йил 4 январдан нашр этила бошлаган

11 декабр, № 50-51 (3486)

МИРМУҲСИН,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ШАРАФЛИ АЙЁМ ЎЙЛАРИ

Бахтимиз қонуни — Конституция куни арафасида ҳурматли Президентимиз Ислом Каримов бир гуруҳ олимлар, ҳарбий хизматчилар, санъат ва адабиёт, маориф арбоблари қаторида каминага ҳам «Эл-юрт ҳурмати» орденини ўз қўллари билан топширдилар. Бу катта бахт. Ғоят ҳаяжонли лаҳзаларда вақт зиқлиги боис дил сўзларимни айта олмадим...

Мислсиз жараён — озодлигимиз ва унинг баҳодир курашчилари, тарихимизда қолажакдир. Улар ҳақида ёзаётган янги романимда албатта юрак сўзларимни муфассалроқ баён этаман. Байрам арафасидаги бу фурсат ўзи бир тарих.

Юртимиз жамоли яшнаб, ўзгариб, асрий бинолар қад кўтармоқда, тинчлик, биродарлик, ҳалол меҳнату фаровонлик пойдор бўлмоқда. Қадимги меъморлар катта бинолар қуриб, бир ерига атайин ганчхок чаплаб қўяр эканлар кўз тегмасин деб. Баъзи ҳасадгўйларнинг ёмон кўзи фақат шунга тушсин дерканлар. Мамлакатимиз буюкликка юз тутди. Бугун бутун дунё Ўзбекистондай гўзал, тинчлик ва биродарлик юртини ҳавас қилмоқда.

Аллоҳ назари тушган ўлка, Имом ал-Бухорий ватани, ал-Фарғонийю ал-Хоразмий, Баҳоуддин Нақшбанд, Нажмиддин Кубро, Ибн Синою Берунийлар ватани қайтадан қад ростлади. Уларнинг арвоҳлари шод бўлиб, Юртбошимиз ҳаммамизни қўллаб-қувватламоқда. Адолат тантана қилган бу мамлакат, бу халқ ўз бағридан чиққан Йўлбошчиси билан бир тану бир жон бўлиб, ўз Ватани бахт-саодати учун хизмат қилмоқда.

Аввал Худодан, сўнгра бу адолату олижаноблик биз кексаларнинг ёшимизга яна йигирма-ўттиз йил қўшди. «Етти ёшдан етмиш ёшгача...» деган ибора эскирди энди. «Етти ёшдан тўқсон ёшгача...» деган иборани ишлатмоқ лозимдир. «Алпомиш» достонида орзу қилинган «Сусамбил» юрти чинакамига яратилди, Жалолиддин Мангубердилар курашган, соҳибқирон Амир Темурлар тузган қудратли мамлакат қайтадан тирилди, юз чандон юксалди.

«Тупроққа бермам кимёний...» деган эди Навоий, биз кексалар ўз тажриба ва маҳоратимизни фидойи ёш авлодга қолдирамиз, агар дунёдан ўтсак, шу фарзандларимиз кўзи билан гўзал Ўзбекистонимиз жамолини, Сизни, ҳурматли Президентмиз кўриб турамиз. Сизнинг меҳру мурувватингиз ёш авлодга қанот бағишлайди, буюк шоир Ғафур Ғулом «Сен юксакка парвоз этарkансан, мен елкамни тутиб бераман...», деган эди. Бизларнинг ҳам сўзимиз шундай.

Халқимиз ўз йўлбошчисини топди, у асрларни кўзлаб ишламоқда, бизлар камарбастамиз. Ёзувчи аҳли назаркарда инсонлардирки, олдиндан кўра оладилар, била оладилар, сеза оладилар... Адиблар ёлғон гапирмайди, ёлғонни тилга олган куни уларнинг ижоди ўлади.

Ҳар бир улуғ иш хамирдан қил суғургандай бўлмас, ҳасадгўйлар, фитнаю фасодчилар, худбин кимсалар ҳали бор. Ташқарида ҳам бор. Сусамбил юртимизда тинчлигу барқарорлик, озод меҳнату фаровонлик, эски, мустабид чириган дунё сарқитларидан тозаланиш, ўзлигимизни англаш.

Миллатнинг қадди ростланди. Дунё бизни тан олди. Бу, Сизнинг шарофатингиз билан бўлди, азиз Юртбошимиз.

Адабиётимизда ҳам катта давр бошланди: шеъру қўшиқ, публицистика юқори поғонага кўтарилди. Ўзбек журналистлари «ҳовлимиз»да қолиб кетмай дунёни кезмоқда. Энди бундан буёғига озодлигимизни, янги даврни кенг кўламли асарларда — роману пьесаларда, кинофилмлару мўйқалам усталарининг катта полотноларида кўрсатамиз. Улар, иншооллo, келгуси юз йилларга етиб боради, авлодларимиз мустақиллик баҳодирлари билан фахру ифтихор этадилар.

БУ ҒОЯТ ЎЗИГА ХОС АСАР

Унда ўз шахсига урғу бермай, дунё ва давр қиёфасини мамлакати орқали кўра олиш салоҳияти яққол кўзга ташланади.

Тақдимот

Украина Миллий Академиясининг Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро муносабатлар институти ректори Ю. Пахомов Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» номли китобини ўқувчиларга ана шундай таассуротлар билан таништиради.

Ушбу асар тақдимоти 9 декабр куни Ўзбекистон Республикасининг АҚШдаги элчихонаси томонидан Жорж Вашингтон номидаги университетда йирик жамоат ва сиёсий арбоблар иштирокида бўлиб ўтди.

Шубҳасиз, америкалик ўқувчилар учун дунёга таниқли сиёсатшунослар ва ноширларнинг китобнинг бежирим муқовасида битилган фикрлари билан танишиш янада қизиқарлидир. Жумладан, Ю. Пахомовдан ташқари Париж академиясининг ректори, Торонто ва Нью-Йорк университетлари фахрий аъзоси М. Массалу, исроиллик тарихчи олим Яков Рои, ливанлик ношир Жамолиддин Тоҳир ва бошқа атоқли кишиларнинг фикрлари эътиборни тортади. Масалан, немис ношири К. Дрогемюллернинг фикрича, «муаллиф фавқулодда ишонтириш салоҳиятига эга бўлган шахс. Мени бошқа яна бир нарса ҳайратга солди — асарнинг ҳар бир сатри ватанига ва халқига беғараз муҳаббат руҳи билан суғорилган. Шу билан бирга Ўзбекистоннинг эртанги куни қандай бўлади, унинг тараққиёти ва олға қараб ривожланиши учун нималар қилиш керак, деган ғамхўрлик ва куюнчаклик билан йўғрилган».

Вестминстер дипломатия академияси университети директори Нобил Айёднинг ёзишича, «...Президент И. Каримовнинг китоби киши эътиборини фақат Ўзбекистон тажрибасига эмас, балки Марказий Осиёда, Яқин Шарқда ва Шимолий Африкада яшаётган, ўз мустақиллиги ва ўзлигини ҳар хил кучлардан ҳимоя қилаётган халқлар ҳаётига ҳам қаратади. Муаллифнинг қувваи ҳофизаси ниҳоятда кенг. У ишончли манбаларни моҳирона таҳлил қилиш орқали мамлакатининг келажакда ўзаро алоқаларда кўприк бўла олишини кўрсатиб берган».

Китоб машҳур Гарвард университети жойлашган Кембридж шаҳрида 10 минг нусхада чоп этилган ва АҚШнинг йирик кутубхоналарига жамоат кутубхоналари тизими орқали тарқатилади. Асарнинг ихтисослашган компаниялар тизими орқали савдога чиқиши ҳам кутилмоқда. Бу эса ушбу нашр Америка жамоатчилигида катта қизиқиш уйғотганлигига яна бир далолатдир.

«Туркистон-пресс» НАА.

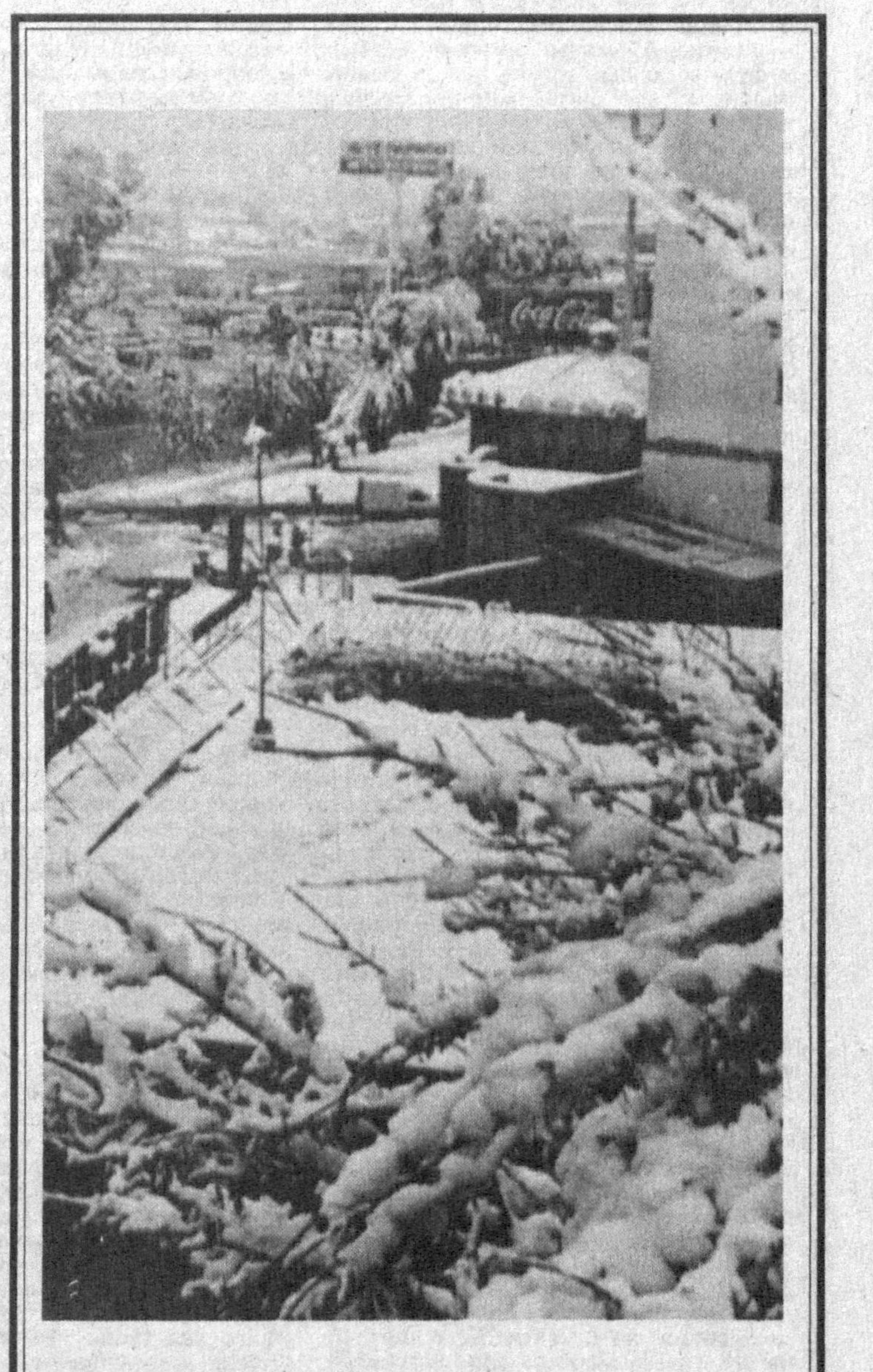

Кумуш сочқилардек сочиларкан гоҳ,
Мен сингиб бораман уфқларга ёлғиз,
Тилимга кўчириб тансиқ бир шавқни:
«Салом қор, салом қиш, салом изғирин!»

3-бет

АЁЛЛАР ЙИЛИГА ТУҲФА

Янги томоша

Ўша куни Республика Ёш томошабинлар театрида байрам устига байрам бўлишини хаёлимга ҳам келтирмаган эдим. Конституциямизнинг 6 йиллиги тантанаси арафасида театр директори Озод Каримов мени янги спектакл тақдимномасига таклиф этди.

Туркман драматурги Жўра Худойбердиев асари асосида тайёрланган ушбу спектаклнинг номи «Мунажжим». Асарни Ҳамза номидаги Давлат мукофоти совриндори Фарҳод Аминов саҳналаштирган.

Залга кираверишда Фарҳод акани суҳбатга тортдим.

— «Мунажжим» ҳақида қисқача маълумот берсангиз?

— Аввало, шуни таъкидлашим керакки, асарнинг бош қаҳрамони — Аёл. Воқеалар аёлнинг оилада тутган ўрни ҳақида ҳикоя қилади. Аёлнинг жамиятимиздаги муҳим роли тўғрисида мушоҳада юритишга ундайди. Конституциямизнинг 6 йиллиги муносабати билан табрик сўзларида юртбошимиз келгуси йилни Аёллар йили дея эълон этди. «Мунажжим»ни ана шу хушхабар асносида тақдим этаётганимиздан хурсандман. Бу асар аёллар йилига бизнинг туҳфамиз бўлади...

Чироқлар ўчди. Спектакл бошланди. Саҳнадаги воқеалар, рамзлар, ишоралар, қаҳрамонлар хатти-ҳаракатлари кутилмаган тарзда бир-бирига боғланади, асар воқеалари ривожидан янги-янги мазмунлар касб этилади. Ижодкорлар маҳорати томошабинларни беихтиёр саҳнага ром эта боради. Ролларнинг санъаткорона талқинлари қарсаклар билан олқишланиб турди.

Асар мазмунидан халқимизнинг кўҳна бир мақоли ёдга тушади: «Эрни эр қиладиган ҳам, қаро ер қиладиган ҳам хотин»...

Асар давомида саҳнада бугунги кунимизнинг энг долзарб муаммолари кўтарилди. Оиланинг тинчлиги — жамиятнинг осойишталигидир. Инсоннинг қадри ҳар нарсадан баланддир. Турли-туман нопок йўллар билан топилган бойликка ҳавас этма. Чунки «маънавий бойлик — моддий бойликдан минг бор устун»дир... Давримизнинг ана шу ҳикматлари спектаклнинг ғоявий мазмунини ташкил этади. Воқеалар рамзийлик касб этади. Рамзлар воситасида ушбу асарнинг маънавиятимизга хизмати, тарбиявий аҳамияти сезилиб туради. Санъатнинг асосий моҳияти ҳам ана шунда-да.

Асосий ролларни қуйидаги актёрлар ижро этдилар: Масрур — Абдусамат Жўрабоев, Абдусалом — Ёқубжон Қутлиев, Умида — Ҳакима Отахонова, Абдуҳасан — Рўзимат Маҳкамов, Маҳмуд — Акром Исломов, Аюбхон — Сулҳида Ҳамроева ва бошқалар. Саҳнани рассом Шавқиддин Халилов безаган.

Спектакл тугагандан кейин ҳам ҳаяжонлар тугамади. Актёрлар, муаллифлар, кўпни кўрган саҳна усталари билан мулоқот бошланди. Мутахассислар «Мунажжим»ни юқори баҳолашди. Режиссёрлар Тоҳир Исломов, Музроб Боймуҳамедов, айниқса, Маҳмуд ролини янги кашф этилган образ сифатида таъкидладилар. Ушбу ролни ижро этган актёр Акром Исломовга саволлар берилди.

— Сиз сўзсиз ўйнадингиз. Бунда қаҳрамонларнинг имконияти чекланган бўлади. Қандай қилиб бундай муваффақиятга эришдингиз?

— Актёрнинг томошабинларга айтадиган гапи асосан сўз билан ифодаланади. Сўзсиз саҳналарда эса актёр изланишга мажбур. У ичидаги гапини ҳаракатлар орқали айтишга интилади. Биз ҳам худди шундай изландик, сўзсиз ифодалар топишга ҳаракат қилдик...

Қисқаси, «Мунажжим» — бугуннинг асари. Яқин кунларда асар Республика Ёш томошабинлар театрида саҳнага қўйилади. Кўрмаганлар армонда қолади...

Рустам МУСУРМОН

ЖАҲОН ОПЕРАСИ

Фестивал

Тошкентнинг А. Навоий номидаги академик Катта театрида машҳур италян композитори Жузеппе Вердининг 185 йиллигига бағишланган фестивал бўлиб ўтмоқда. Фестивалга опера санъатининг ватани бўлмиш Италиядан санъат усталари ташриф буюришган. Фестивалда шу бугунгача ўзбек саҳнасида муваффақиятли қўйилган «Бал-маскарад», «Риголетто», «Трубадур», «Травиата», «Аида», «Отелло» намойиш этилади. Уларни Ўзбекистон ва Озарбайжон халқ артисти, режиссёр Фирутдин Сафаров ва Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, дирижёр Дилбар Абдураҳмонова саҳналаштирган.

Ж. Верди опералари жаҳон мусиқаси дурдоналаридан ҳисобланади. Уларнинг саҳнада муваффақиятли қўйиб, дунёга намойиш этиш, мазкур театрнинг юксак савиясидан далолат беради. «Бир мавсумнинг ўзида театримизда Ж. Вердининг 6 та операси янграши — бизнинг ютуғимиздир», — дейди режиссёр Ф. Сафаров.

Жаҳон опера санъати усталаридан бўлган Ж. Вердини аввалига романтик хусусият билан йўғрилган қаҳрамонона ватанпарварлик мавзуси қизиқтирди. Кейинроқ эса унинг эътиборини реалистик талқиндаги психологик драмалар жалб этди. Верди ўзининг операларида Гюго, Байрон, Волтер, Шекспир, Шиллер каби классикларнинг асарларига мурожаат этди. Унда инсон қадри, шахс озодлиги, адолат каби масалалар олдинга сурилади. Эркесварлик ва зулмга нафрат руҳидаги опералари италян халқининг XIX аср давомида Австрия истибдодига қарши миллий озодлик ҳаракатида рамзий ишора бўлиб хизмат қилади. Композиторнинг замондошлари уни «Италия революциясининг маэстроси» деган фахрий ном билан тақдирлаганлар. Верди мусиқасидаги мустақиллик учун кураш ғояси руҳимизга ҳамоҳангдир.

Фестивалнинг ўтказилиши опера санъати шинавандалари учун катта байрамга айланди. Италиялик санъаткор Нунция Сантадирокко хоним «Риголетто» операсида бош ролни ўйнаб, тингловчилар олқишларига сазовор бўлди.

Италиялик меҳмонлар Ўзбекистон саҳнасида Ж. Верди операларининг юксак маҳорат билан ижро этилишини юқори баҳоладилар. Ўзбек опера санъати жаҳон кўзи олдида яна бир қадар юксалди.

Ойдин АБДУЛЛАЕВА,
Тошкент Давлат Консерваторияси талабаси

КЎНГИЛ УЙИНИНГ БУНЁДКОРИ

Узоқ-яқин ўтмишда Бухорони оёқости қилганлар кўп бўлди. Илм-маърифат маскани — муқаддас Бухоро жоҳиллар қадамидан азият чекди. Аслида, босқинчилар ким бўлибдики, бу афсонавий шаҳар уларнинг оёқлари остида қолиб кетса. Бир замонлар ўзини қудратли саркарда деб билган Наполеон гўё тоққа чиқиб, улкан қояни муштдек тош билан уриб йиқитмоқчи бўлган ожиз банданинг ҳолига тушган экан. У Миср обидаларини бутунлай йўқотиш учун уларни тўпга тутган, аммо йўқотолмаган. Талофат етказгани эса рост. Аламли томони ҳам мана шу талофотда.

Давоми тўртинчи бетда

ИСТЕЪДОД

Кўргазма

Ҳамза номидаги Академик драма театри биносида 4 декабр куни истеъдодли мўйқалам соҳиби Бахтиёр Тўраев асарлари кўргазмаси бўлди. У ушбу театр бош рассоми сифатида, 20 дан ортиқ спектакллар декорациясини ҳам ишлаган. Республика рассомлар кўргазмасида бир неча бор иштирок этган Бахтиёр Тўраев 1988, 1991 ва 1993 йилларда шахсий кўргазмаларини ҳам ташкил этган эди. Рассомнинг бу галги кўргазмасида кўпчилик ёшлар ҳозир бўлишди. Санъаткор «Ёш куч» журнали саҳифаларида эълон қилинган асарлари орқали беғубор кўнгилларни ром этган. Истеъдод соҳибининг навбатдаги кўргазмасига қўйилган асарлар ижодкорнинг янги ютуқларидан далолат бермоқда.

Ш. АЛЛАНАЗАРОВ

«САОДАТ ЙЎЛИ»

Эҳтиром

Каттақўрғон шаҳридаги Абдулҳамид Мажидий номли ўзбек драма театрининг ижодий жамоаси буюк аллома Имом ал-Бухорийнинг эзгулик йўлидаги жаҳонгашталиги, ҳадисшунослик борасидаги хайрли, машаққатли изланишларидан ҳикоя қилувчи «Саодат йўли» асарини саҳналаштирди.

«Саодат йўли» драмасининг муаллифи ёш, изланувчан ижодкор Мамадали Эргашевдир. Асар тарихий манбаларга асосланган бўлиб, ал-Бухорийнинг узоқ Басрада маълум муддат яшаганлиги, у ердаги мударрислардан сабоқ олганлиги, Басра ҳокими кутубхонасида сақланаётган бебаҳо тўплам — «Биби Ойша китобати» билан тақдирланганлиги ҳақида ҳикоя қилади.

Каттақўрғон ва Наманган театрлари саҳналарида ўйналган, Ўзбекистон «ойнаи жаҳони» орқали намойиш этилган «Саодат йўли» асари муаллифнинг ижодий ютуқларидан биридир.

Пьесани Каттақўрғон театрининг истеъдодли режиссёри Зайниддин Омонов саҳналаштирди. Саҳна безаклари мусаввирлар Зокиржон Қобулов ва Ноила Қораевалар мўйқаламига мансуб. Буюк муҳаддис Имом ал-Бухорий сиймосини театрнинг тажрибали артисти Зарил Зоиров гавдалантирди.

Абдуазиз ҲОШИМОВ

«Алишер Навоий» бадиий филмининг ярим асрлик тўйи

ТАСМАГА МУҲРЛАНГАН ИЖОД ОНЛАРИ

Шоҳ асар яратилишининг уч дақиқаси

—1—

Саҳифадан ўрин олган уч фотосуратни синчиклаб кўринг. Таниш чеҳралар. Бугина эмас. Буюк Алишер Навоийга бағишланган биринчи кино асари бунёд этилишида студия павилионида ҳукм сурган муҳитни аниқ тасаввур этасиз, ижодкорлар, ҳаттоки техник ходимлар қанчалик кўтаринки руҳ ила меҳнат қилганларини ҳис қиласиз.

Биринчи фотосуратда камера Ҳусайн Бойқаро ролидаги артист Асад Исматовга қаратилган. Камера ортида вазир либосидаги Раззоқ Ҳамроев актёр, рол ижрочиси сифатида эмас, кўпроқ Асад аканинг мухлиси сифатида кўринади. Унинг ёнгинасида таъсирчан ижродан мамнун бўлаётган оператор Михаил Красненский ва ассистенти Пўлат Расулов диққат билан кадрда рўй бераётган ҳар бир ўзгаришни кузатиб турибдилар. Сурат марказида эса актёр билан сўнгги марта машқ қилаётган, талаффузни, кўз илғар-илғамас имо-ишорани, камера ҳаракатини кузатиб бораётган режиссёр Комил Ёрматов ва унинг ёрдамчиси Зоҳид Собитов.

Иккинчи планда сарой аҳли (артистлар О. Жалилов, Қ. Хўжаев ҳавас билан Асад ака томон нигоҳ ташлаганлар) тасвирланган. Кинокамерани ҳаракатга келтираётган техниклар ҳам (уларнинг бири М. Понамарёвга ўхшаб кетади) ижод нашидасига тўлиб-тошган дамлардан илҳом олиб, оддий ишчидан бир зум ижодкор даражасига кўтарилгандек. Композиция, актёр нутқи, хатти-ҳаракати, кадрлар ҳажмининг ўзгариб бориши каби жараёнда гўё павилиондаги ўн етти киши баравар иштирок этаётгандек. Бу эпизоднинг бош қаҳрамони А. Исматовни биз фақат орқа томондан кўрамиз. Ҳусайн Бойқаро — А. Исматовнинг шоҳона либосини, бироз олдинга — К. Ёрматов томонга эгилган салобатли қоматини, беқасам кўрпача тахтга қават-қават солинганини кўрамиз (бу актёр ўрта бўйли бўлгани сабабли «Қасам» филмида ҳам режиссёрга, ҳам севикли ёр ролини ўйнаган Шаҳодат Раҳимовага қийинчиликлар туғдирган; унга махсус — қоматни юксакроқ кўрсатадиган этик тикиб беришган). Орқа планда рассом В. Еремен эскизлари асосида чизилган ўймакор пештоқлар, баланд айвоннинг панжаралари, гулдор нақш билан қопланган ганч девор воқеа содир бўлаётган жойга, сарой муҳитига таъриф беради. Бу фотосурат кўпни кўрган студия ходимларини, саҳна усталарини, техник ва ташкилий ишлар билан банд бўладиганларни Асад аканинг Ҳусайн Бойқаро роли руҳига кириш жараёни, режиссёр яратган ҳақиқий ижодий муҳит мафтун этганини яққол кўрсатиб турибди. Уни томоша қилганимда Комил Ёрматовнинг сўзларини эслайман: «Ҳусайн Бойқаро ролини камбағал оилада дунёга келган, унчалик саводи ҳам чиқмаган, аммо туғма истеъдод эгаси бўлган А. Исматовга топширдим... Бу актёр топган барча қимматли жиҳатларни сақлаб қолиш имконини изладик...»

Иккинчи суратда К. Ёрматовни икки буюк артист — А. Исматов ҳамда О. Жалилов билан йирикрок планда кўрамиз. Режиссёр актёрни тинглаяптими ёки, аксинча, К. Ёрматов ҳолат ўргатиш пайидами? Суратга қараб кўп таҳминларни айтиш мумкин. Чунки бу фотосурат ҳам ички динамикага, кўз илғамайдиган ҳаракатга, қолаверса, сўзга, фикрга бой. «...Ҳусайн Бойқаронинг тадрижий равишда реакциядан юз ўгириб боришини кўрсатишим қийин бўлди. Бундай чоғда Комил Ёрматовнинг сўзларига, далилларига таяндим...» Асад ака айтган ушбу сўзларининг тасвирий тасдиғимикин ё бу сурат!?

Бу гал режиссёрни актёр томон эгилиб, унга қулоқ солиб, қоғозда ёзилган сўзларни — Ҳусайн Бойқаро айтиши керак бўлган матнни қўлига олиб Асад акага кўмаклашишга шай турган ҳолда кўрамиз (бу ҳолга шундай изоҳ бермоқчимиз: А. Исматов араб алифбосини билган, эски ўзбек алифбосига биноан ёзган. Сценарий эса кирилчада ёзилган бўлгани туфайли у Ҳусайн Бойқарога тегишли матнни эски ўзбек алифбосига ўзи кўчириб ўзлаштирган).

Учинчи сурат композицияси марказида К. Ёрматов ва Р. Ҳамроев турибдилар. Барча ёқимли табассум ила вазиятни кузатиб бормоқда. Яна К. Ёрматовнинг завқ-шавқ билан айтган сўзларини эслайман: «Актёрлар жонларини жабборга бериб ишладилар. Энг кучли актёрлар ансамбли ташкил қилинганда... драматурглар (Уйғун, И. Султонов, В. Шкловский, А. Скешнев) мени жуда яхши сценарий билан таъминлаган эдилар...»

Суратга муҳрланган уч дақиқа оғир 1947 йилни эслатди. Жамиятдаги зиддиятларни, иқтисодий тангликни рўкач қилиб ижодларида енгил йўлдан бормаган, муҳими буюк авлод-аждодларимизни мадҳ этишга раъйи бўлмаган Москванинг тазъйиқига қарамай, мутафаккир шоир Алишер Навоий ҳақида экран асари яратган ўзбек санъаткорларининг жасоратидан далолат бериб туради бундай ҳужжатлар. Дурдона асарнинг 50 йиллик тўйи арафасида бу ҳақда эслаш айни савобдир.

Ҳамидулла АКБАРОВ

—2—

—3—

Чингиз Айтматовнинг 70 йиллигига

МИЛЛИЙЛИК ЗАМИРИДАГИ БАЙНАЛМИЛАЛЛИК

Ҳар бир асрнинг ўз қаҳрамонлари, ўз кашфиётлари ва фожеалари бўлади. Аммо шу нарса ҳам аниқки, вақт ўтиши билан инсониятнинг ўша қаҳрамонларга, кашфиётларга ва ҳатто фожеаларга ҳам муносабати кўпинча ўзгаради. Бугун бутун дунёда мантиқсиз бир хомхаёл сифатида эсланаётган коммунизм ғояси, XX аср фожеаларининг бешиги деб ном олган Октябр тўнтариши, ўз вақтида кўкларга кўтариб мақталган ялпи даҳрийликнинг аянчли оқибатлари фикримизга далил бўла олади.

XX аср бадиий тафаккури ҳақида гап кетганда, бошқа буюк истеъдод соҳиблари қаторида, шубҳасиз, Чингиз Айтматовнинг ҳам номи тилга олинади. Ва, айтиш мумкинки, бу эътироф вақт ўтиши, даврлар ўзгариши, адабиётда янги-янги номлар, юксак бадиий асарлар пайдо бўлганида ҳам ўзгармайди.

Чингиз Айтматов миллий адабиёт нуфузини юксак тоғ чўққилари мисол баланд кўтара олган, миллий мавзуда қандай ёзиш керак, нимани ёзиш керак, ўқувчи эътиборини қай муаммоларга қаратмоқ лозимлигини бошқалардан кўра аввалроқ, теранроқ англаган ва бу вазифаларни қойилмақом қилиб бажарган жасоратли адибларимиздан биридир. Тўғри, у бошқа қаламкаш дўстлари қатори собиқ тузумнинг мафкуравий тарбиясини олган, шу мафкурага шубҳасиз хизмат қилган, унга ишонган ва коммунистик тарбия тамойилларини ижодида акс эттирган ёзувчи. Аммо адиб қаламига мансуб асарларни фавқулодда синчковлик билан мутолаа қилганимизда зукко ўқувчи инсоният ҳаётининг бир сиёсий манфаатлар ҳам ўз таъсирини ўтказа олмайдиган, ҳар қандай мафкуравий тамойиллар олдида ҳам тиз чўкмайдиган, ҳамиша ва ҳар қандай шароитда ҳам ўз моҳиятига содиқ қоладиган улуғ бир ҳақиқатга дуч келади. Бу — инсоннинг ўзлиги, ҳар бир одам боласи вужудида мангу яшаб келаётган «мен» туйғуси, одамзотнинг маънавий эҳтиёжлари ва бу эҳтиёжларнинг бири иккинчисига ўхшамаслигидир.

Чингиз Айтматов етмишинчи йиллардаги бадиий публицистикасига назар ташлаган киши уларда жамият тараққиёти учун жуда зарур бўлган ва бир қарашда кўзга у қадар ташланмайдиган оғриқ нуқталарини топа олади. Бу ишораларидан англашиладики, дунё жуда катта ўзгариш, янгиланиш палласига келди. Инсоният ҳаёти мисли кўрилмаган бурилишлар чорраҳасига яқинлашиб қолди. Ҳаётнинг, яшамоқликнинг, умргузаронлик қилиб из қолдирмоқликнинг моҳиятини қайта англаш, идрок этиш пайти етди. Инсон руҳан ва маънан озод эмас экан, у ҳеч қачон тўла озодликка эриша олмайди. Шахс озодлигидан жамият озодлиги келиб чиқади, шахс эркинлиги жамият эркинлигини таъминлайди. Ақл идрок ва руҳ озодлиги учун кураш — инсоният ҳаётидаги мангу жараёндир.

Айтматов асарларида, публицистик мақолалари ва суҳбатларида айни мана шу мавзу-жараён ўзининг бағоят қуйма ифодасини топган. Маълумки, етмишинчи йилларда Америка Қўшма Штатлари ва собиқ иттифоқ ўртасидаги қурол пойгаси айни авжига чиққан, ҳар икки томон гўё қурол-яроғларни такомиллаштириш орқали одамларнинг тинч-тотув ҳаётини таъминламоқчи эдилар. Бир томон янги қанотли ракета ясар, иккинчи томон унга шубҳасиз жавоб қайтарар, жавобнинг салмоғидан чўчиган биринчи томон жавобга яна жавоб қайтарар эди. Чингиз Айтматов бу мантиқсиз мусобақанинг телбаворий моҳиятини очиб берган, «ёмон» томоннинг «ёмон» ракеталарига «яхши» томоннинг «яхши» ракеталари билан жавоб қайтаришнинг ўзи мантиқсизлик эканлигини кўрсатди. Унинг бир қатор чиқишларида ўша йиллар учун деярли кутилмаган бир фикр олға сурилди — қурол эҳтиёжини пасайтирмай туриб, бу хавфли пойгани жиловлаш мумкин эмас.

Адиб ижодининг айрим тадқиқотчилари Айтматов қаҳрамонларининг бир «кусури»ни айтиб, унга кўп маломатлар қилдилар. Яъники, бу қаҳрамонларнинг миллатини аниқлаш қийин, бир қарасанг улар қирғизлар, аммо қирғизча дунёқараш доирасидан чиқиб кетиб, фикр юритадилар, яъни қирғизларнинг хаёлига ҳам келмаган муаммоларни кўтариб чиқадилар, қирғиз турмуш тарзига у қадар мос тушмайдиган хатти-ҳаракатлар қиладилар, ҳатто ҳаёт ўйинларида ўз туғишганларини ҳам аямайдилар ва ҳоказолар... Бир қарашда тўғри эътирозларга ўхшайди. Аммо Айтматов ижодининг, бадиий тафаккурининг кучи, моҳияти шундаки, у ўз асарларида бир миллат қобиғида қолиб кетмайди. Миллийлик тушунчаси, баъзилар талқин этаётгандек, бир миллат замирида улкан байналмилаллик ётганлигини реал ҳаёт асосида исботлаб беради. Ҳаёт пайдо бўлибдики, инсон ўзини идрок этишга, яхши яшашга, турмуш тарзини такомиллаштиришга интилади, ёвуз кучларга, ёвузликларга қарши курашади, офатлардан паноҳ қидиради, ёвларнинг йўлини тўсади. Одам одам бўлибдики, хаёлида бир бошпана, қишлик ғами, бола-чақа... Бу йўлда ирқ, миллат, эътиқоддан қатъий назар, ҳамма бир хил. Бир одам, дейди адиб. Шунинг учун ҳам у ўз асарларида «умуминсоний», «умумбашарий», «умуминсоний қадриятлар» деган ибораларни кўп ишлатади ва бу иборалар замирини очиб беради.

Чингиз Айтматов бундан роса ўн икки йил аввал адабиётшунослардан бирининг «Нима учун сиз «Кунда»да яқин-яқингача таъқиқлаб қўйилган гиёҳвандликка ва бу иллат билан боғлиқ инсоннинг маънавий қашшоқлашуви мавзусига қўл урдингиз. Жамиятда жиддий ўзгаришлар палласи яқинлашиб келаётганини сезганмидингиз?» деган саволига жавоб қайтариб шундай деган эди:

— Ҳа, эҳтимол ички бир сезим бўлган бўлса керак. Гиёҳвандликка келсак, у асар моҳиятидан келиб чиқадиган бир муаммо. Кейинги йилларда ўзимча амин бўла бошладимки, биз тарихнинг қандайдир самарасиз даврини бошимиздан ўтказаётгандаймизу ҳадемай кўзимиз очила бошлайди. Наҳотки биз эс-ҳушимизни шу қадар йўқотиб қўйган бўлсак? Бугунги воқеалар, ахир, кўзимизнинг очила бошлагани эмасми?! Биласизми, мен, эҳтимол бошқа кўплар қатори бир нарсани ҳис этар эдим — бизда демократия мутлақо етишмайди, гоҳо у умуман йўқ. Бугунги кунга келиб ҳам биз демократияни қонуний идрок этишга тайёр эмасмиз. Демократия — ўта масъулиятли, бир неча авлодлар ҳаётида камолга етадиган ишдир.

М. Горбачёвнинг қайта қуриш сиёсати бошланмасидан анча олдин Айтматов ўз суҳбатларидан бирида: «Ҳақиқий тарих мана энди бошланади, фақат энди бизнинг жамият амалда нечоғли етук, ўзи қўлга киритган ютуқларга эгалик қилишга нечоғли қодир эканлиги кундай равшан бўлади. Биз ғалаба қозонишимиз керак. Бу мисли кўрилмаган ғалаба бўлади», деган эди. Бу билан ўша йиллар сиёсатдонларини ҳам, хўжакўрсин, лаббайчи адабиётшуносларни ҳам ўта ташвишга солган эди. Айтматов нима демоқчи? Қанақа тарих ҳақида гап бормоқда? Нега энди у ҳақиқий тарих бўлади? Нима, бизнинг бугунги кунларимиз, босиб ўтган шонли йўлимиз, тарихимиз ҳақиқий эмасми? Айтматов нимани уйтади, нимани унутганидан ғалаба қозонмоқчи?

Бу ўринда Чингиз оға ижодига берилган бир таърифни эслаб ўтиш зарур бўлиб қолди. Адиб ижодини нисбатан холис тадқиқ этган адабиётшунос олим Ч. Асаналиев шундай ёзган эди: «Чингиз Айтматов ўз ижодига, ўз қаҳрамонларига ҳеч қачон ёлғон бир сўз ҳам демаган, ҳақиқат қанчалик оғир бўлмасин, уни таг-тугига аёвсиз айта олган ёзувчилар сирасига киради. Шу жиҳатдан у аёвсиз чиний ёзувчи. Қаҳрамонига, асарига нисбатан аёвсизлиги ёзувчининг ўзига хос ниятдан, турмушда учраб турадиган зиддиятларни сийпаламай, тарамай, бутамай, чин ҳолича айтиш маҳоратидан келиб чиқади...».

Мана, орадан йиллар ўтиб, ўшанда, қайта қуриш сиёсатидан анча аввал Айтматов бадиий тафаккурда ўз қайта қуришини бошлаганлигига гувоҳ бўлиб турибмиз. Саксонинчи йилларнинг ўрталаридан бошлаб инсоният ҳаёти ўзининг янги, тамомила ўзгача палласига кирди. Бу, энг аввало, ошкоралик эҳтиёжининг юзага қалқиб чиқишида кўринди. Бу эҳтиёж маъмурлар томонидан олиб борилаётган сиёсатда маълум вақт кун тартибига қўйиладиган шунчаки талаб ёки сўров эмас, инсоният ҳаётининг туб моҳиятини белгилайдиган, замону макон танламайдиган зарурат эканлигини англаб етдик. Яъни, одам боласи бу дунёда яшар экан, у энг аввало ўзи ва атрофида кечаётган воқеа-ҳодисалар моҳиятини англаб етиши, қаёққа қараб кетаётганлигини билиб-кўриб туриши, хатти-ҳаракатлари, амаллари натижасини таҳлил этиши, бу она замин фақат ўзига, болаларига эмас, ўзидан, болаларидан кейин келадиган неча авлодларга ҳам бешик эканлигини, ер, сув ва ҳаво уларнинг ҳам ризқ-рўзи эканлигини унутмаслиги керак.

Чингиз Айтматов мана шу ҳолатлардан келиб чиқиб, биринчилардан бўлиб гиёҳвандликка қарши кураш бошлади. Атроф-муҳитнинг ифлосланиши, экин майдонларининг шўрланиши, ботқоқзорлар кўпайиб бораётгани, ўрмонлар кесилиб битаётгани, она-табиатга ўнглаб бўлмас даражада зарар етказилаётгани тўғрисида жиддий чиқишлар қилди. Ўрмондаги дарахтларнинг ҳар бирига биттадан қоровул қўйишнинг иложи йўқ, қоровул бизнинг виждонимизда, иймонимизда бўлиши керак, деган шиорни олға сурди.

Чингиз Айтматов қаламига мансуб асарлар, публицистик мақолалардан фикримизга ўнлаб, юзлаб мисоллар келтириш мумкин. Аммо унинг ўз вақтида анча шов-шувга сабаб бўлган «Кассандра тамғаси» ҳамда «Жаҳон адабиёти» журналимизда эълон қилинган таниқли қозоқ адиби Мухтор Шохонов билан суҳбатларидан иборат «Қояда қолган кўз ёшлари» асарига қисқа бўлса-да тўхталиб ўтмасак бўлмас. Кейинги асарда муаллифлар инсоният ҳаётининг мангу ҳақиқатлари, эзгулик, умумбашарий қадриятлар тўғрисида ва, айни пайтда, инсон ўз умри давомида дуч келадиган жумбоқлар, зиддиятлар, кутилмаган чигалликлар тўғрисида фикр юритадилар. Абадият фақат келажакми ёки бизнинг бугунги кунларимиз ҳам абадиятми, нега бу дунёда ечимдан кўра жумбоқ кўп, оддийликдан мураккаблик салмоқли, нега эзгулик ёвузлик ва хунрезлик билан ёнма-ён юради, одам пешанасига нақшланган қисматнинг моҳияти асли шуми ё бошқача ҳам бўлиши мумкинми, деган саволларга жавоб ахтаришади. «Кассандра тамғаси»да эса ҳар қандай жиноят, ахлоқсиз хатти-ҳаракат, ёвузлик ёки хунрезлик уни содир этган киши ёки жамиятнинг умри тугаши билан изсиз йўқолиб кетмайди, аксинча, у инсоннинг уруғи янглиғ ирсият орқали ўтказилади, қайта униб чиқади, деган буюк бир фалсафий хулоса олға сурилади. Ана шу қайта униб чиқиш фикрини ривожлантириб, ёвузлик асилдан-да кучли, тажовузкор, аёвсиз ва шафқатсиз бўлиб намоён бўлади ва бундай ҳолга, афсуски, гуноҳкор ҳам, гуноҳсиз ҳам дучор бўлади.

Айтматовнинг бу гапи ҳам ҳақ бўлиб чиқди. Узоққа бормай, бугунги ҳаётимизга бир назар ташлайлик. Юртбошимизнинг сўнгги бир неча маърузаларида жамиятимизда чуқур илдиз отган, бугун ҳам таг-томири билан қўпориб ташланмаган иллатлар — порахўрлик, таъмагирлик, ўғрилик, мансабни суиистеъмол қилиш, одамларнинг ҳаққидан қўрқмаслик каби иллатлар ва уларнинг келиб чиқиш сабаблари кенг очиб берилди. Биз узоқ йиллар давомида қонунсизлик, ҳақсизлик шароитида яшадик. Ҳалол билан ҳаром, рост билан ёлғон, яхшилик билан ёмонлик аралашиб кетди. Тўраларнинг шоҳона ҳаёти кўз ўнгимизда кечди. Текин даромад қутиртирган бойваччаларнинг қилмишларини кўриб турдик ва ҳатто бунга маълум маънода кўникдик ҳам. Оғизда ҳалолликдан, покликдан гап сўқиш, амалда эса бунинг мутлақо тескарисини қилиш одат тусига кириб қолган эди. Бизнинг бефарқлигимиз, муросамиз эса йиллар ўтиб бу иллатларнинг қайтадан бош кўтаришига олиб келди. Самарқанд ва Навоий вилоятларида, бошқа жойларда юз бераётган бугунги нохушликлар бунга мисол бўла олади.

Ёзувчи шунинг учун ҳам ёзувчи, шунинг учун ҳам адибки, у айтилиши керак бўлган гапни, ҳақиқатни бошқалардан кўра аввалроқ пайқаши, айтишга журъат топиши керак. Шундагина унинг сўзи таъсирчан, асарлари ҳаёти эса умрбоқий бўлади.

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси Тўлепберген ҚАЙИПБЕРГЕНОВга

Ёзувчи мактуби

Қадрдон биродарим!

Ҳар хил сабабларга кўра сенинг «Қорақалпоқ достон»ингни бафуржа ўқиб чиқишга ҳеч вақт тополмасдим. Ниҳоят, кечагина китобингни охиригача ҳузур қилиб ўқидим. Ростини айтсам, кейинги йилларда, айниқса, ўзим ишлаётган пайтларим тақдири азал ато этган умрнинг ҳар бир дақиқасини авайлаб-асрашга, ҳатто мутолаадан ҳам ўзимни тийишга ҳаракат қилаётирман. Назаримда, ўзинг ҳам худди шундай ташвишда юрган бўлсанг керак. Бизнинг ёшимизга етган одамлар (янглишмасам, келаси йили сен ҳам 70 ёшга тўласан) кўпроқ иш қилишни истайди. Шунга қарамасдан, сенинг «ёстиқдек» трилогиянгни ўқиб чиқдим. Ўқиганда ҳам ниҳоятда қизиқиб, очиқчасига айтсам, ҳузур қилиб ўқидим. Муаллифга, яъни сенга қорақалпоқларнинг уч асрлик (XVII-XIX асрлар) тарихини бадиий жиҳатдан ишонарли ва кучли акс эттириш насиб этганини кўриб, қувониб кетдим. Трилогияда тасвирланган халқ нисбатан кам сонли бўлса-да, теран тарихий илдизлари бор, шу кунгача ўзига хослигини, бутунлигини, бетакрор миллий қиёфасини сақлаб қолган.

Мен ўз ҳаётимда кўплаб тарихий романларни ўқиганман. Аксарият тарихий асарларда чет эллик келгинди босқинчилар ёки жиззаки ҳукмдорлар душман тимсолида акс эттирилади. Сенинг «Достон»ингда эса бутунлай бошқа манзараларни кўрдим. Бунда халқ (Маманбий ҳам, Ойдўс бобо ҳам, Эрназар олакўз ҳам, бошқалар ҳам) ўзга миллат ва уруғ-аймоқ вакилларини душман деб билмайдилар. Аксинча, душманлар ёнингда бўлади, улар сен билан битта тилда сўйлашадилар, кўпинча қўшни ўтовда яшайдилар. Афсуски, бундай ҳол барча туркий халқларга хосдир. Буни тарих ҳам тасдиқлайди. Қадимий битикларда туркий халқларнинг бир-бирига қарши тургани, бир-бирига ёвлашгани тўғрисида ҳаддан зиёд мисоллар мавжуд. Бу бизнинг аждодларимизни камситиш ёки тарихимизни нотўғри баҳолаш учун асос бўлмаслиги лозим. Агар улар бир-бирларининг тимсолида ўзларини, маслакдошларини, қондошу жондошларини кўрганларида ва тан олганларида борми, XX асрда бизга бир-бири билан муттасил ёвлашадиган йигирмадан ортиқ туркий халқлар хонлиги эмас, ...аверса, турклар — сал... билан Ватандан, Турондан ... у заминда — отаюртда, Овруосиёнинг киндигида Россия, Хитой, Ҳиндистон, Эрон билан бемалол бўйлашадиган буюк бир давлатга асос солган бўлардилар.

Кўплаб такрорланган бошбошдоқлик ва хунрезликнинг асосий сабаби, менимча, уруғчилик, бирбирини тан олмаслик натижасида рўй берган. Трилогияда акс эттирилган мисли кўрилмаган фожиа шундан иборатки, халқ ва унинг йўлбошчилари бирбирини тушунишни истамайдилар, ўзаро тил топиша олмайдилар. Охир-оқибат Маманбий, Ойдўс бобо, Эрназар олакўз каби халқ йўлбошчилари ўз уруғдошлари томонидан қатл этиладилар.

Менимча, Тўлепберген, бундай фожиаларни фалсафий талқин этиш борасида сен инсоний ва ахлоқий нуқтаи назардан минг бора ҳақсан. Бутун жаҳон тарихи кўрсатиб турибдики, ватанпарвар-йўлбошчи билан ўзини «халқ» деб аташга даъвогар бўлган оломон ўртасидаги тушунмовчилик, ихтилоф кўпинча даҳшатли фожиа билан якунланади. Бундай курашнинг бемаънилигини қорақалпоқларнинг маънавий раҳнамоси Мурот шайх биринчи бўлиб англаб етади. Том маънода халқнинг маънавий отаси бўлган шайх, том маънода ватанпарвар бўлган шайх уруғ йўлбошчиларининг калтабинлиги туфайли уларни ҳеч қачон муросага келтира олмайди. Муросаю мадорага имкон тополмаган, иложсиз қолган Мурот шайх ҳар қандай дин томонидан узил-кесил таъқиқланган, кўчманчилар орасида кўз кўриб, қулоқ эшитмаган жазога ўзини гирифтор қилади — ўз жонига қасд қилади. Ўзини қудуққа ташлаб ўлдиради, қудуқни ҳам ҳаром қилади. Уруғдошларининг аҳмоқлигини кўрмаслик учун, дастлаб, у ўз кўзларини ўйиб олади. Унинг дўсти Ўразан ботир эса бир-бирига ёвлашган қондош-жондош уруғдошларини яраштира олмагач, ноилож ўғли Маманнинг ўрнига ўзини қурбон қилади ва шу йўсинда ноўрин хунрезликка чек қўймоқчи бўлади.

Кўҳна Шарқ донишмандлари айтадиларки, энг аввало, инсониятга хос бўлган эзгуликни ҳам, ёвузликни ҳам ҳар бир одам ўзидан қидириши керак. Шундан кейингина ўзлигидан келиб чиққан ҳолда ўз халқининг моҳиятини қидириши ва тушуниши лозим. Айнан мана шундай талқин асосида кўп қатламли «Достон» қурилган. Назаримда, трилогиянинг кучқудрати ҳам, маънавий қадр-қиммати ҳам ана шунда.

Мен ўхшатишни, айниқса, тарихий ўхшатишни ёмон кўраман. Чунки ўхшатишлар ўткинчи, сиёсий ёки мафкуравий конъюнктурани (андазани) ифодалайди. Лекин Маманбий қўшин бошида курашга отланган пайтда ўз халқининг қудрати билан душманга даҳшат солмоқчи бўлиб, кулгили ҳам қайғули ҳолатга тушиб қолганини эслатиб ўтмоқчиман. У орқасига қайриладию изидан эргашиб келаётган саккиз нафар чавандозни кўради. Бор-йўғи саккиз киши! Шунинг учун у ўз халқига паноҳ бўладиган буюк хонликларни, подшоликларни — дўст ва ҳомийларни излайди. Ҳатто шу мақсадда Петербургга, Елизавета Петровна ҳузурига бориб, ҳимоят ва ҳомийлик тўғрисида шартнома тузиб келади. Ёрлиқ олиб, у Ватанига қайтади: энди у мағрур, чунки унинг орқасида саккиз нафар навкар эмас, балки буюк ва бепоён рус империяси турибди. Дафъатан ушоққина қўшни хонлик Маманбий юртига бостириб киради. Бироқ, ваъда қилинган мадад келмайди. Лафзни ҳамма нарсадан устун қўядиган мағрур туркий ўғлон яна-тағин бош эгиб боришни ор деб билади ва ўз халқини эргаштириб, қадимий Ватан — Амударёнинг қуйи оқими томон кўчишни, азоб-уқубатларни бошидан кечиришни афзал кўради. Бу ерда, Хоразм воҳасида кўчманчи халқ Ватан қуради, паноҳ топади.

Айрим тарихий шахслар бўладики, роман яратилмаса ҳам уларни бутун дунё билади. Сен бўлсанг, Тўлепберген, ўз трилогиянгда («Маманбий афсонаси», «Бахтсизлар», «Гумроҳлар») кўҳна Инсоният Тарихи сўқмоқларида номлари ўчиб кетаётган, китобхонлар оммасига шу чоққача номаълум бўлган уч нафар фидокор қорақалпоқ — Маманбий, Ойдўс бобо, Эрназар олакўз қиёфасида баҳодирларнинг тимсолларини яратдинг. Надоматлар бўлғайким, бугун Орол фожиаси тиғида ўша баҳодирлар мансуб бўлган халқнинг ҳаёт-мамот масаласи долзарб бўлиб турибди.

Бу трилогия — улкан бадиий асар бўлиб, у ҳақиқий санъаткор — қўли гул уста томонидан, ўз халқини айрича меҳр-муҳаббат билан яхши кўрадиган ёзувчининг қалб қўри билан яратилган. Тўлепберген, сен адо этган вазифа қорақалпоқлар учун ҳам, жамики туркий халқлар учун ҳам том маънода бебаҳодир.

«Достон» ёзганинг учун раҳмат!

Биродарлик саломи билан,
Чингиз АЙТМАТОВ

Муҳиддин Қориёқубов таваллудининг 100 йиллигига

УЛКАН САНЪАТ УСТАСИ

Халқимиз азалдан санъатни севиб, санъатни қадрлаб келади. Шунинг учун ҳам, бизда миллий санъатимизга ҳисса қўшиб келаётган санъаткорлар кўплаб топилади. Муҳиддин Қориёқубов ҳам ўзбек мумтоз санъати, миллий қўшиқчилигимиз ривожига, унинг жаҳонга чиқишига улкан ҳисса қўшган буюк санъат устаси эди. Яқин кунларда устоз санъаткор таваллудининг 100 йиллиги кенг нишонланади. Шу муносабат билан Ўзбекистон халқ артисти Саодат Қобуловадан М. Қориёқубов ҳақидаги хотиралардан сўзлаб беришни сўрадик.

— 1939 йил эди. Тошкентдан Муҳиддин Қориёқубов раҳбарлигида бир гуруҳ санъаткорлар Марғилонга келишиб, шаҳар истироҳат боғининг ёзги театрида концерт беришди. Уларнинг орасида Карим Зокиров, Ҳалима Носирова, Бобораҳим Мирзаев, Розия Каримова, Фахрия Жамилова, Мукаррама Турғунбоева каби элга маълум ва машҳур санъаткорлар бор эди. Мен ўшанда 12-13 ёшлардаги қизалоқ эдим. Санъатга ошуфталигим туфайли концертни бориб кўрдим. Ана ўшанда биринчи марта устоз санъаткор Муҳиддин Қориёқубовни кўрган эдим. Эсимда, концерт берилаётган театр зали бутун Фарғонанинг санъатсевар халқи билан тўлиб кетганди.

Танаффус пайтида мен саҳна ортига бордим. Қарасам, Бобораҳим Мирзаев ўтирибдилар. Мени кўриб меҳрибонлик билан ёнларига чақирдилар:

— Ке қизим, сени отинг нима? Концерт ёқдими?

Мен эса у киши куйлаган «Рубоий» ашуласининг матнини сўрадим. Ёзиб бердилар. Сўнг концертнинг иккинчи қисми бошланди. Навбат Муҳиддин акага келди. У киши билардиларки, Марғилон халқи кулгини, аскияни яхши кўради. Ҳеч эсимдан чиқмайди. Муҳиддин ака саҳнага чиқиб шундай дегандилар:

— Азизлар, хоҳласанглар ҳам, хоҳламасанглар ҳам мен гуруҳ раҳбариман. Шунинг учун ўзларингни мажбурлаб бўлса ҳам менинг учта ашуламни эшитасизлар.

Устоз даврага ана шундай кайфиятда хушчақчақ руҳ олиб кирган эдилар. Муҳиддин ака куйлаган «Йўл бўлсин» (уфориси билан), «Ғайро-ғайро» халқ ашулалари томошабинларнинг чексиз ҳурмат-эҳтироми — қарсаклар билан қарши олинди.

Ҳозиргидек эсимда, Муҳиддин ака сарвқомат, келишган киши эдилар. Ҳар доим бошларида ўзбекона дўппи, эгниларида тўн билан юрардилар.

Муҳиддин Қориёқубов миллий мусиқа санъатимизнинг етук билимдони бўлганлар. Ҳеч қандай мусиқа олийгоҳида таълим олмаган бўлсалар-да, мумтоз мусиқани, айниқса, халқ ашулаларини яхши билардилар. У киши санъатнинг ҳақиқий қадрига етувчи эди. Агар билсангиз Муҳиддин Қориёқубов санъатимиз ривожи учун ўзининг данғиллама ҳовлисини сотиб, биринчи ўзбек санъат гуруҳини тузган эдилар. Шу гуруҳ таркибида машҳур уста Олим Комилов, Тамарахоним, Ҳалима Носировалар устоз санъаткор билан биргаликда миллий мусиқа санъатимизни Лондон, Парижга бориб, биринчи марта дунёга олиб чиққан эдилар.

Устоз турли мусиқий тадбирлар, тантаналарни ташкиллаштириш ишига жуда ҳам уста эди...

Келаётган душанба куни устоз таваллудининг 100 йиллигига бағишланган юбилей тантаналари бўлади. Тақдирни қарангки, мен — устознинг шогирди у киши куйлаган халқ қўшиқларини бугун ўз шогирдларимга ўргатяпман.

Адиб ва жамият

Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ

ТУҒИЛГАН ЕР

«Қорақалпоқ дафтари»дан

БЕРУНИЙ ВА БЕРДАҚҚА ИЗЗАТУ ИКРОМ

Ҳа, бу ердан Буюк Ипак йўли ўтган ва у минтақани дунё билан боғлаб турган. Миздаҳқон харобалари неча минг йиллик ҳаётнинг тилсиз гувоҳидир. Ўрта асрларда Хўжайли Миздаҳқон дея аталган.

Қалъанинг тилсиз безаклари, тош қотган ғиштлар жуда олис тарихдан, миллий маданиятдан гувоҳлик беради. Жанглар урҳоси уларга сингиб қолгандай гўё. Бу ерларда соҳибқирон бўлганлиги тилдан-тилга ўтиб, ҳамон яшаб келади. Араб муаррихлари эса Миздаҳқон атрофида мингдан ошиқ қўрғонлар қад ростлаб турганлигини қайд этишади. Уларнинг қолдиқлари шу ёруғ кунларга кўз тикиб, мунғайиб ўтирган муштипар онани ёдга солади.

Бу қалъалар бағридан қадимги санъатнинг ноёб намуналари, нодир Олов Саройи топилгани, улар эрамиздан аввалги IV асрга оид ҳаётдан, оташпарастлик даврларидан шаҳодат бераётгани ҳеч кимга сир эмас. Демак, бу ерлар Аму бўйидаги энг қадимги маданият ўчоғининг таркибий қисмига кирган.

Миздаҳқон Буюк Ипак йўлидаги савдо маркази сифатида ҳам машҳурдир. Истиқлолдан кейин у таъмирланди ва очиқ осмон остидаги қўриқ музейга айлантирилди. Ҳозир бу азиз жойдан зиёратчи ва сайёҳларнинг қадами узилмайди.

Миздаҳқон билан бақамти жойлашган Назлимхон сулув мақбараси қад ростлаганидан буён етти асрча вақт ўтди. Назлимхон сулув билан боғлиқ гўзал ривоятлар асрлар оша ҳамон яшаб келаётир...

Ҳозир Беруний тумани жойлашган шаҳарни аксарият Қиёт деб аташни хуш кўради. Геродотдан олдин яшаган тарихчи Гекатей Милетский ўша даврларда ҳам мавжуд бўлган бу шаҳарни тилга олиб ўтган. Бундан 1025 йил муқаддам худди шу шаҳарга туташ қишлоқда Абу Райҳон Беруний таваллуд топган. Маълумки, у Ғазнада вафот этган. Юртдошларимиз олимнинг қаровсиз ётган қабрини тартибга келтиришаётганини кўриб, ўша ерлик кишилардан бири: — Ҳа, бу ерда қариндошларингиз ётибдими?! — деб сўраган.

Қариндош! Миллат ва унинг келажаги учун яшаган азизлар наинки қариндош, балки унинг томирида оқаётган қон янглиғ тоабад яшайди.

Улуғ алломанинг ёдгорлик-музей ва оромгоҳ мажмуини яратишга ошиқаётган кишилар. Халқнинг иззат-икроми. Нега айримлар тўю тантаналар қилсада, серҳашам қасрлар қурса-да адоқсиз бойлик йиғса-да, халқнинг бундай эҳтиромига сазовор бўла олмайди?

Чунки хотира абадийдир. Халқ ўз азизларинигина юрагида ардоқлайди, эъзозлайди. Керак бўлса, бошига кўтаради.

Қиётга бақамти, кўркам ва замонавий шаҳар улуғ аллома номи билан аталади. Шаҳарга кўрк бағишлаб турган замонавий кошоналар истиқлолдан кейин қад ростлаган.

Беруний хиёбонидан ёшларнинг қадами узилмайди.

Ажиб бир макон бу — хазон япроқларида қуёш нурлари жилва қилади. Ажиб бир сокинлик — гўё табиат ҳам уйга толган алломага халал беришни истамаётгандай...

Йўлакларда хаёл ўйнайди гўё.

Бир шоир: «Беруний набираларига қарата: — Бошингни кўтарсанг, қуёшга етар! — деяётгандек бўлиб туюлади менга», — дейди. Эҳтимол, шундайдир?!

Хиёбонга бақамти — маданият саройи. Сиз унинг кўргазмалар залига ташриф буюрсангиз, берунийликлар улуғ аждодини нечоғлиқ эъзозлашига гувоҳ бўласиз.

Сахий Жанаҳмедов асли мураббий, у Шароф Рашидов номидаги гимназияга раҳбарлик қилади, бўш вақтида эса тасвирий санъат билан шуғулланади. У чизган Беруний ва берунийликлар ҳақидаги асарлар халқаро кўрикларда юксак мукофотларга сазовор бўлган.

Туман меҳнат биржасининг директори Алибек Абдураҳмонов эса улуғ аллома ҳаётига бағишланган нафис миниатюралар яратган. Улуғ салафига унинг ҳам меҳри жуда баланд.

Мана шу заминда улуғ бобомизнинг болалиги кечган. Қумлоқ йўлакларда излари қолган. Ва бугунги авлодлар алломанинг яратувчилик ишини улуғлашига тимсол бўла оладиган ўн икки гектарлик боғ барпо этди, алломанинг музей-ёдгорлик мажмуи қад ростлаётир... Демак, умуминсоний қадрият тарихий аҳамияти мақомида эъзоз топаётир...

Айни кунларда улуғ оқин Бердақ туғилган куннинг 170 йиллигини ўтказишга ҳам қизғин ҳозирлик кўрилаётир...

Бердақ худди шундай кунлар келишини олдиндан билгандай, гўё ўзига иззат-ҳурмат кўрсатаётган азизларни улуғлаб кетган:

Ақллилар билур сўзнинг
фарқини,
Хўр қилмағай ундай киши
халқини.
Билур ақл билан узоқ-
яқинни,
Шундай зотлар ишлар
доим халқ учун...

Айтиш керакки, бугун Қорақалпоғистондаги қатор маданий муассасалар, жумладан, Нукус давлат университети, Нукусдаги муҳташам театр Бердақ номи билан аталади. Театрда ҳар оқшом янги саҳна асарлари намойиш этилади. Яқинда биринчи қорақалпоқ миллий балети — «Айжамол» саҳна юзини кўрди. Парижда эса Қорақалпоғистон давлат санъат музейи экспонатлари кўргазмаси намойиш этилди ва у юксак баҳога сазовор бўлди.

ҲИКМАТЛАР ВА МАЪДАНЛАР ХАЗИНАСИ

«Қўнғирот — Бейнав» йўли. Равон, кенг. Ва у яқин йиллар ичида Ўзбекистонни Европага олиб чиқади.

Қўнғирот сода заводи бийдай саҳро қўйнида қад ростлаётир. «Қуш учса қаноти, одам юрса оёғи куяди», деган таъриф аслида шу чўлга мос келади.

Устюртга бир бориб келган одамни халқ қаҳрамондай ҳурмат қилар эди. Бундан йигирма йилча муқаддам Устюртни айланиб чиққанман.

Шунда Тожиддин оқсоқол:

— Ўғлим, «Борса, келмас»га ҳам ўтдингми? — деб сўраган.

— Йўқ, — дедим.

— У ерга борган қайтиб келмайди, — деди оқсоқол.

— Нега?

— Аслида у — битмас-туганмас хазина. Гўё Ҳазрати Хизрни кутиб ётган эмиш!

Бугун Устюртда юз очаётган маъданларни, ўзгаришларни кўриб, гоҳо ўзимча: — Хизрнинг қадами етибди-да бу юртга! — деб қўяман. — Хизр дегани одамларнинг орзу-ҳаваси юзага чиқишининг бир тимсоли бўлса керак-да. Мен, албатта, бежиз бундай деяётганим йўқ. Юртбошимизнинг ташаббуси ва раҳнамолигида Қўнғирот шаҳарчасидан қирқ километрча нарида — чўл қўйнида ҳайбатли қурилишга киришилган, айни дамда у жадал давом этаётир. Бу — Марказий Осиёда ягона бўлган Қўнғирот сода заводидир...

Бу ерда ҳозир саксон ташкилот жамоаси меҳнат қилаётир, заводнинг маъмурий биносида пардозлаш ишлари эрта-индин якунланади. Шунингдек, ўқув комбинатининг кўп қаватли биноси ҳам қад ростлади.

93-махсус трестнинг йигитлари цемент омбори барпо этишаётир. Ишчилар орасида Тошкент, Чирчиқ, ҳатто Россиядан келиб ишлаётган йигитлар бор.

Завод ишга тушгач, ҳар йили:

160 минг тонна кальцийлаштирилган сода;

150 минг тонна каустик сода;

20 минг тонна ош содаси;

400 минг тонна ош тузи ишлаб чиқаради.

Умумий қиймати — 625,34 миллион АҚШ доллари. Завод қурилиши раҳбари Рево Давлетьяровнинг айтишича, «Борсакелмас»га темир йўл тармоғи ўтказилаяпти. Туз кони ишга тушиши билан техник ва ош тузи ишлаб чиқарила бошланади. Заводнинг асосий қурилиши шу йил ниҳоясига етказилади, сўнг техник-монтаж ишлари бошланади.

Заводга туташ ҳудудда кўркам ишчилар шаҳарчаси юзага келаётир. Устюртда қад ростлаган биринчи мактаб, биринчи кўча, биринчи чойхона...

Қуш учса қаноти куядиган чўлда барқ уриб ўсаётган биринчи дуркун ниҳоллар...

Юртбошимизнинг мана шу заминга меҳру муҳаббатини ўзида намоён этаётгандек бўлиб туюлади улар...

Кальцийлаштирилган ва айниқса, каустик сода ишлаб чиқариш унча-бунча давлатнинг қўлидан келавермайди. Ўн беш минг аҳоли яшайдиган навқирон шаҳар аҳли — қорақалпоқ ёшлари яқин орада ўзларининг заводида ўзларининг каустик содасини ишлаб чиқара бошлайди. Ва ўшанда юрак-юракдан ҳар қанча ифтихор қилса, арзийди!

ЖУЛДУЗНИНГ ҲИКОЯСИ

Бугун «Элтекс» файз бағишлаб турган ҳудуд ҳам бундан атиги уч йил аввал барханлар кўчиб юрган чўли биёбон эди. Тўқимачилик мажмуи қад ростлагач, унинг ҳудудидаги қум қатлами чиқариб ташланди ва ўрнига унумдор тупроқ келтириб солинди. Тасаввур қилинг: озмунча ер эмас бу! Озмунча иш ҳам эмас! Тағин бу ерга сув олиб чиқиш керак...

Астойдил қилинган меҳнат туфайли бу ер бўстонга айланди.

«Элтекс»нинг иш бошлаганига уч йил ҳам бўлгани йўқ.

Ускуналар замонавий ва улар Италия, Олмония, Туркияда ишлаб чиқарилган.

Тўқимачилик мажмуи 2400 тонна пахта толаси, 2100 тонна калавали ип, 2500 пагон метр жинси матоси, 250 минг дона тайёр кийим-бош ишлаб чиқариш қувватига эга.

Хомашё — ўзимизнинг пахта. Босқичма-босқич жараёнларда у тайёр кийим-кечакка айланади ва унга шундай ёрлиқ тикилади: «Элтекс».

Шундай бежирим кийим-кечакларни бичиб-тикиб тайёрлаётганлар Қорақалпоғистоннинг, агар янаям соддароқ қилиб айтсак, чўлнинг қизлари.

Ҳиссадорлик жамиятида ҳозир 850 киши меҳнат қилмоқда. Бултур улар 313 миллион 932 минг сўмлик маҳсулот ишлаб чиқаришди ва йиллик режани 106 фоизга бажаришди. Маҳсулот сотиш ҳажми 447 миллион 669 минг сўмни ташкил этди. Жаҳон бозорига чиқарилган маҳсулот қиймати 338 минг долларга яқинлашди. Бу йилги хорижий буюртма миқдори 568 минг доллардан зиёд. Ва айни пайтда Москва, Волгоград шаҳарларида ўзларининг савдо уйлари мунтазам ишлаб турибди.

— Ер юзидаги қўли гул тикувчи қизлардан бизнинг қолишадиган жойимиз йўқ! — дейди тикувчилик бригадаси бошлиғи Жулдуз Болтабоева. — Мустақиллик бизга шундай имкон берди — ўзимизнинг миллий иқтидоримизни дунёга кўз-кўз қилишимиз керак!..

Жулдузнинг айтишича, тикувчилик фабрикасида яқинда иш уч босқичга кўчирилади ва шунда яна тўрт юз қорақалпоқ қизи ишли бўлади.

Ҳиссадорлик жамияти ўтган беш ой ичида 152 миллион сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарди, яъни режани ўн фоиз ортиғи билан бажарди.

Гап рақамларда эмас, албатта, аммо мана шу рақамлар жамоага бош бўлган раҳбарнинг нечоғлик фидойи, тиниб-тинчимас ёхуд аксинча — нечоғлик сусткаш, замондан орқада қолган одам эканлигини ўзида намоён этади.

«Катекс»нинг «Элтекс»дан ҳеч бир ками йўқ. Унинг ҳам пахтани қайта ишлаш ва ип йигириш заводлари, тўқиш, тикиш, ранглаш цехлари мавжуд. Жиҳозлар замонавий, худди «Элтекс»ники каби, улар валюта ҳисобига хориждан, яъни Италия, Олмония, Туркиядан олиб келинган. Бундан мақсад — ёшларни ишли қилиш, уларни давр билан елкама-елка боришига эришиш эди. Лекин ҳиссадорлик жамиятининг бош директори Бахтиёр Сейтембетов раҳбарликни шинам кабинетда столни муштлаб ўтиришу, хизмат машинасида кетатуриб, телефонда сўзлашишдан иборат деб тушунди, шекилли, хўжалик ишларини ўз ҳолига ташлаб қўйди. Бугун «Катекс»нинг фақат бюжет тўловларининг ўзи 44 миллион сўмдан ошиб кетган.

Ҳиссадорлик жамиятининг гарданидаги бўлак қарзлар ҳақида гапириб ўтириш эса ортиқча.

Бир хил шароит, бир хил имконият, бир хил одамлар...

Юртбошимиз айтганидек, ҳамма-ҳаммаси раҳбарга, унинг фидойилигига боғлиқ эканлигини мана шу вазият мисолида яққол кўриш мумкин.

Ҳозир «Катекс»га янги раҳбар тайинланди. Жўлдасбой ёш, серғайрат, шу юрт учун жони ачийдиган йигитга ўхшайди. Қисқа фурсат ичида бинт тайёрлаш цехи ишга туширилди. Ва айни кунларда жаҳон андозаларига мос келадиган сифатли бинт ўрамлари ишлаб чиқарилаётир. Яқин кунлар ичида эса йигитлар учун спорт пайпоғи тикиш цехини очишмоқчи.

Бизнинг асосий мақсадимиз — маҳсулотни жаҳон бозорига олиб чиқиш, — дейди Жўлдасбой Алланазаров. — Бунинг учун эса Мальтанинг «Текстайл Каптун ЛТД» компанияси билан ҳамкорликни янада изчиллаштиришимиз лозим. Деярли саксон фоиз маҳсулотимизнинг харидори — шулар. Бундан ташқари, Ҳамдўстлик мамлакатларида ҳам савдо уйлари очиш ниятидамиз...

Жўлдасбойнинг ниятлари ҳамиша ўзига йўлдош бўлсин. Чунки унинг қўл остида ишлаётган қизлар ҳам яхши яшашни, бунинг учун эса бири-бирдан бежирим маҳсулотлар ишлаб чиқаришни жуда-жуда исташади, энг муҳими, бу уларнинг қўлидан ҳам келади. Фақат уларга шароит яратиб бериш керак, холос.

НУКУС МАРМАРИ

Инсоннинг имкониятлари чексиз. Нукус мармар корхонаси ишчилари фаолияти билан танишсангиз, бунга яна бир бор ишонч ҳосил қиласиз. Бундан икки йил муқаддам қорақалпоқ ёшлари ҳадемай мармардан шундай бежирим буюмлар, сержило тахтачалар ишлаб чиқара бошлайди, деса, биров ишонмас эди. Италиянинг «Пидирини», «Равели» фирмалари ускуналари билан жиҳозланган бу корхона ҳар йили 30 минг квадрат метр мармар маҳсулотлари ишлаб чиқариш қувватига эга.

Мармарга жило бераётган ёшлар — улар қирқдан ошиқ — ҳар бири ўта замонавий ускуналарни бошқариш малакасига эга.

Столчалар. Телевизор ҳамда гултуваклар остига қўйиладиган мармар жиҳозлар. Силлиқ ишлов берилган мармар тахтачалар кўзни қувонтиради, атай кимдир арча тасвирини унга ўйиб солгандай гўё.

Энг муҳими, бу корхона чиқитсиз ишлайди, мармар қодиқлари ҳам эзиб, увоққа айлантирилади ва ундан деворни безовчи маҳсулот тайёрланади.

Айни кунларда эса корхонани янада кенгайтириш, маҳсулот сифатини ошириш борасида хайрли ишлар қилинаётир.

Хўжайли шиша заводи ҳам чўлдаги бир мўъжизадир. 1995 йили иш бошлаган бу заводда 151 ишчи меҳнат қилади, замонавий ускуналарни бошқараётган йигит ва қизлар турли миллатга мансуб, қозоқ ҳам, қорақалпоқ ҳам, рус ва арман ҳам заводни ўзларининг иккинчи уйлари деб билишади.

Заводга хомашё асосан хориждан келтирилади, лекин шунга қарамай, ҳар ойда бир миллион 200 минг дона шиша идишлар таёрлаб, истеъмолчиларга етказишга муваффақ бўлинмоқда. Уларнинг айтишича, Қўнғирот сода заводи ишга тушгач, бу кўрсаткични уч баробар ошириш имкони туғилади.

Биз юқорида тилга олган йирик саноат корхоналари Қорақалпоғистон Республикасида мустақилликдан кейин барпо этилган. Уильям Фолкнер «Инсоннинг ғалаба қилишига ишонаман!» деган. Беруний нефть маҳсулотлари базасида, «Учқудуқ — Султон Увайс — Нукус» темир йўли қурилишида бўлсангиз, беихтиёр буюк адибнинг шу гаплари хаёлингиздан ўтади.

Тошни ёриб тошлолалар чиққанини ҳеч кўрганмисиз?

Бунинг учун эса қақроқ заминга инсоннинг манглай тери томиши керак, холос!

Қорақалпоқ тилидан
Сурайё МУЛЛАЕВА
таржимаси

Мирпўлат МИРЗО

САЛОМ ҚОР, САЛОМ ҚИШ...

Ниҳоят зориққан яйдоқ заминга
Илоҳий муждадек келиб қўнар қор...
Заррин зарраларга чулғаниб само,
Шомнинг кирганин ҳам сезмайсан мутлақ.

Неча йиллар ўтди,
қор гўзаллигин —
Унинг тунд ҳавода майин селпиниб,
Сукунат пардасин тебратишини,
Самолардан сасиз сас тарашини
Ҳайрат-ла ютоқиб кузатмагандим,
Эҳ, дил соғинибди оқликни бирам!
Наҳотки маҳзун куз рутубатлари
Лойларга ботирган каби борлиқни —
Ўйларимни турфа ғубор-ғуссалар
Кўмиб ташлагандан сўнгсиз ғурбатга,
Фалакдаги тоза нурлардек —
руҳим
Кўнглим қатларини тарк этиб кетган!

Кимсасиз кўчалар,
хиёбонларда
Ўзича жим қўшиқ куйлаб ёғар қор —
Гўё юрагимга қайтар масрур руҳ!
Чамандан дув учган капалаклардек
Теграмда чарх урар экан у ғужғон,
Йўлимда қадамим остига ёхуд
Кумуш сочқилардек сочиларкан гоҳ,
Мен сингиб бораман уфқларга ёлғиз,
Тилимга кўчириб тансиқ бир шавкни:
«Салом қор, салом қиш, салом изғирин!»

Ҳамма ҳам баҳорни куйлай олади,
Унинг шукуҳини мадҳ этган ҳамма:
Куйлаган гулларнинг тўлғанишини,
Куйлаган шафақнинг ол ёнишини,
Куйлаган булбулнинг шўх хонишини...
Чунки бу фаслни мадҳ этмоқ осон.
Мен ҳам куйлаганман такрор ва такрор.
Энди эса йилнинг нурсиз айёми —
Кеч куз-ла илк қишнинг дийдорлашганин
Бир ажиб илҳом-ла турибман алқаб.

Ахир, ярим аср яшаб заминда
Кўрдим-ку ҳаётнинг турфа фаслини;
Энг чиркин ва манфур дамларни кўрдим,
Одамларни кўрдим — турлик ва турлик,
Айрилдим энг сўнгги дўстдан ҳам балки;
Турфа ёлғонларга келдим рўпара,
Ёлғон ғояларга сиғиндим дилдан,
Кўнглимдан йиқилди ёлғон даҳолар...
Булар бари кечмас шунчаки осон,
Тирнаб ўтар бари юрак ойнасин.
Диёнат таҳқирга учраган кезлар
Сабрли бўлмоқлик мушкул-машаққат,
Олишмоқ оғирдир мунофиқ билан.
Дунёни бетакрор истеъдоди-ла
Ҳайратга солмоққа қодир дўстларим
Турмуш ғамларидан емрилиб умри,
Армон-ла ётурлар ернинг остида...

Мунглиғ қабрларга бериб тасалли,
Хўрсиниб-хўрсиниб ёғар ғамгин қор.
Мен ер устидаман — қувончим шундан,
Ҳали имконим бор яшамоқликка.
Қор ва изғириндан шавқим —
узоқ вақт
Оғриб, хасталикдан турган одамнинг
Шукронаси эмас, кўз ёш-ла қилган.
Умр кечиришмас энг буюк ҳикмат,
Балки англамоқлик илоҳий бурчни.

Энди жазб этолмас мени ҳой-ҳавас,
Ўкситмас қашшоқлик, айнитмас тўқлик.
Ҳамон ер устида юрар эканман,
Ҳали имконим бор тозармоқликка,
Ўзимни теранроқ англамоқликка,
Қалбларга эзгулик улашмоқликка
Ҳали имконим бор — масрурман шундан!
Кимларгадир ҳатто бу ичкин туйғу
Туюлмоғи мумкин — нақ худбин риё.
Айтинг, қаҳрли қиш аёзларидан
Омон чиқа олган дов-дарахт
кўклам —
Худбинлиги боис очурми гуллар?!.

Бу кўҳна дунёда ғуссалар кўпдир
Санаб ўтирмоқнинг фурсати эмас.
Ахир, ёғмоқдадир соғинтирган қор...
Руҳинг сингиб борар экан уфқларга,
Тошар юрагингдан ажиб бир қўшиқ:
«Салом қор, салом қиш, салом изғирин!..»

ЎЗБЕК ТИЛИ ЎЗБЕКЧА ГАПИРСИН

Тилга эътибор

Чўлпон «Туркистон» газетасининг 1923 йил 11 апрел сонидаги «Тилимизнинг ишланиши» мақоласида «Бухоро ахбори» газетаси ҳақида шундай ёзади: «...йўлдошимизнинг («Бухоро ахбори» — А.Ж.) доим кўзга қадалатурғон битта зўр хатоси бордирки, уни хайриҳоҳлик билан айтиб ўтмасак бўлмайдур. Бизнинг кўрсатмак истаганимиз камчилик — тил, шева камчилиги, тўғриси, тилга аҳамият бермаслик хатосидир».

Ҳали ўзбек адабий тили, ҳатто ўзбек матбуоти тўла шаклланмаган даврдаги бу талаб бугунги кун нигоҳи билан қаралса инқилобий эди. Агар Чўлпон талабини шаклланган бугунги матбуотга тадбиқ этмоқчи бўлсак, аввало, тараққиётга қарши инқилоб қилган бўламиз. Чунки бугун матбуотга матбуотнинг ибтидоий талабларини яъни, тўғри ёзиш қоидаларини қўйиш уятли. Бу юқори синф ўқувчисига партада ўтириш қоидаларини ўргатишдай гап. Бироқ, эҳтиёж бўлмаса тарихга мурожаат қилинмайди, деганларидек, 75 йил илгари ёзилган мақоладан бекорга иштибоҳ келтирмадик. Ўзбек адабий тили тўла ишланиб, ўзбек матбуоти аллақачон шаклланган бугунги кунда ҳам, афсусларки, Чўлпоннинг тилимиз равнақи йўлидаги куюнишлари ўз моҳиятини йўқотмаган.

Матбуотимизда «Хива» икки хилда ёзилади:

Хива — «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Маърифат».

Хева — «Халқ сўзи», «Ўзбекистон овози».

Имло луғатида эса бу сўз «Хива» шаклида ёзилган. Шунингдек, Урганч ва Ургенч, Термиз ва Термез сўзлари Хива — Хева сўзларининг тақдирини бошидан кечирмоқда.

Айниқса, миллион, миллиард сўзларининг рақслари қизиқ. Баъзи газеталарда миллион, миллиард деб ёзилаётган бўлса, бошқаларида эса бу ёзув бошқача кўриниш «кашф» этмоқда: милён, милярд. Ва, қизиғи, бу турфаланиш бир газетанинг ўзида содир бўлмоқда. Хўш, бу ҳол ўзбек талаффуз қоидаларига мосми? Тилшунос мутахассислар шу ҳақда ўз муносабатларини билдирсалар ва бир қарорга келсалар маъқул бўларди.

Матбуотимизда «Хориждан хабарлар», «Хориж матбуоти асосида» каби ёзувларни тез-тез ўқиб қоламиз. Ҳатто «Маърифат» газетасида «Хориж тўлқинларида» номли алоҳида рукн бор. Бундай сўзларнинг ишлатилиши менга газетани жарида дейишганини эслатади. (Дарвоқе, ҳозир газета билан ёнма-ён рўзнома сўзи ҳам ишлатилмоқда). Ўрисчадан қутулиб, арабчага тутилиш тилимизга ҳеч қачон фойда келтирмайди. Айниқса, мазмунни тўла ифодаловчи жарангдор ўзбекча «чет эл» сўзи жонли тилда яшаб турган бир пайтда.

Аср бошида халқимиз лексикасига географик жойлар билан боғлиқ Оврўпо, Олмония, Амриқо, Африқо каби бир қатор сўзлар кириб келди. Ва аср охирида ҳам бу географик номлар тилимиздаги иккинчи ташрифини бошидан кечирмоқда. Оврўпо, Олмония иккинчи ташрифида жонли тилга бир қадар синггандай бўлди. Аммо, Амриқо ва Африқонинг сингиши қийин кечмоқда. Бу ҳам етмаганидек, Кореяни Қурия деб тақдим этишлар бўлди. Ҳатто Дания — Донийе («Ёзувчи», 1998 й. 4 март) тарзда ифодаланди. Лекин бу сўзларнинг бугун матбуот тақдим этаётган шаклда сингишига мен шубҳа билан қарайман. Чунки тил жонли жараён. У миллатнинг жонли яшаш шакли. Бугун ўзбек тили аср бошидаги талаффузидан қарийб юз йил масофани босиб ўтди. Табиийки ўзбек халқи ҳам. Демак, ўзгаришлар бўлди. Аср бошидаги талаффуз нормаларини бугун сунъий тиқиштириш энг юмшоқ сўз билан айтганда тилни зўрлаш эмасми?! Агар эртага ҳам биз жонли тилдан бугунги кун нормаларини талаб қила бошласак, яна ўша «кайфият» давом этаётган бўлади. Навоийни луғат билан ўқишимиз шундан эмасми? Ҳатто баъзан Чўлпонни ўқиётганимизда ҳам луғат қарашимизга тўғри келади. Қодирий мушутумлари устида тилимиз кўпда бийрон айланавермайди. Қоқилиб-қоқилиб кетади. Яқинда телевидениеда намойиш этилган «Меҳробдан чаён» видеофильмини томоша қилганлар актёрларнинг тилдан қандай қийналганликларига гувоҳ бўлгандир. Американи — Амриқо, Кореяни — Қурия, Данияни — Донийе тарзда аср боши талаффуз нормалари билан тақдим этишга бугун менимча ҳечам ҳожат йўқ. Чунки бу географик номлар жонли тилда ўз талаффуз шаклига эга.

Манзилни манзилгоҳ, стадионни ўйингоҳ аташ тобора расм бўляпти. Иккала номлашда ҳам мантиқий хато бор. Чунки манзил арабчада жойни ифодаласа, — гоҳ форсча жой номини англатувчи қўшимчадир. Манзилгоҳ деганимизда демак, икки марта жой-жой деяётган бўламиз ёки «манзилимнинг манзили» деган мантиқсиз бирикма ҳосил қилинади. Футбол ўйналадиган жой ўйингоҳ аталаётган экан, бошқа спорт турлари ўтказиладиган жойларни ҳам ўйингоҳ аташ мумкин деган табиий хулоса келиб чиқади. Лекин ҳар бир спорт тури ўйналадиган жой ўз номига эга. Масалан, бокс «ўйингоҳи» «ринг» деб аталади. Каратэники Татами, велопойганики велотрон ва ҳоказо. Шундай бўлса нега фақат стадионнигина «ўйингоҳ» аталишини тушуниш қийин. Ёки фақат футболгина ўйин деб аталишига лойиқмикин, ёхуд ўйин сўзи футболгагина ишлатилса арзирли кўринадими? Хоҳ у кўринишида, хоҳ бу кўринишда бўлсин «ўйин» сўзига «гоҳ»ни улашдан ўйин жойини ифодалайдиган бутун сўз ясаб бўлмайди. Бутун сўз деяётганда мен ўзбекчани назарда тутаяпман. Яъни, ўзбекча от туркумига форсча- гоҳ ясовчисини қўшиш билан ҳар доим ҳам жой номини ифодаловчи янги от пайдо бўлавермайди. Чунки янги сўз ҳосил қилинганда фақат шаклгагина эмас, балки, мантиққа ҳам эътибор беришга тўғри келади.

Газеталарда берилаётган табрикларнинг охирги сўзига эътибор қилинса «чин дилдан ёки чин юракдан табриклайман» деган сўзларни ўқиш мумкин. Сўзлар сизда ёлғон юрак бор экан деган шубҳани уйғотади. Аслида шубҳани сўз эмас, бирикмадаги («Чин дилдан, чин юракдан») мантиқий номувофиқлик келтириб чиқарди. Ёлғиз, якка тушунчаларга чин сўзини ишлатиш мантиқ нуқтаи назаридан хатодир. Тил эса эса мантиқ қоидалари билан иш кўради. Бунинг устига анатомия юракнинг ёлғиз эканлигини аллақачон исботлаб қўйган. Биз эса табригимизнинг самимий эканлигини таъкидлаш каби олий мақсадлар учун бўлса-да юракни чин ва ёлғонга бўлишга ҳаққимиз йўқ. Бундан тил ҳам, мантиқ ҳам бўлиниб кетади.

Давлат тили тўғрисидаги қонун қабул қилинганлигининг 9 йиллигини нишонладик. Кечалар ўтказилди, учрашувлар уюштирилди. Газеталарда саҳифа-саҳифа материаллар айнан шу санага бағишланди. Бошқа миллат вакилларининг ўзбек тилида шеър ўқиганлигини тинглаб севиндик. Лекин тилнинг байрами кечалар, учрашувлар уюштиришдан иборат бўлмайди. Саҳифа-саҳифа улуғловлар билан ҳам унинг ҳурматини ўз жойига қўёлмаймиз. Унга ҳамиша байрам кунларида бўлгани каби муносабатда бўлиш керак. Яъни, тил байрамдан бошқа кунларда ҳам байрам кайфияти билан яшасин. Қолаверса, қонунни амалга ошириш бошқа миллат вакилларига ўзбек тилини ўргатишдангина иборат эмас, балки ўзбек тилини ўзбекчада гапиртиришдан ҳам иборатдир.

Акбар ЖОНУЗОҚОВ

ОНА ТИЛИМИЗНИНГ ОЙДИН ЙЎЛИ

Она тили ва истиқлол тушунчалари ўзаро шунчалар узвий боғлиқки, уларни бир-биридан ажратиб тасаввур этмоқ мушкул. Зотан, истиқлол миллатнинг, юртнинг, Ватаннинг ўз эркига соҳиблиги, ҳурлигидир. Улуғ маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлоний она тили ҳақида бундай деганлар: «Ҳар бир миллатнинг дунёда борлиғин кўрсатадурган ойинаи ҳаёти тил ва адабиётидур. Миллий тилни йўқотмак миллатнинг руҳини йўқотмакдур». «Ойинаи ҳаёти», руҳи йўқ миллатнинг истиқлоли ҳақидаги ҳар қандай гап эса, камида латифадир. Демак, истиқлол ва она тили бир-бирига қўлдош, йўлдош тушунчалардир.

Адабиётшунос Нусратулло Атоулло ўғли Жумахўжанинг «Шарқ» нашриёт-матбаа концернида яқинда чоп этилган «Истиқлол ва она тилимиз» номли китобини ўқирканман, ана шу фикрларни қайта-қайта хаёлимдан ўтказдим.

Китобнинг «Тил мустақиллиги — эл мустақиллиги» сарлавҳали илк бобида Давлат тили ҳақидаги қонун, унинг янги таҳрири, лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисидаги қонун, бу алифбога айрим ўзгартиришлар киритиш тўғрисидаги қонун ва тил масалаларига алоқадор бошқа расмий ҳужжатларнинг жамиятимиз ҳаётидаги ўрни кўрсатилган, мазкур ҳужжатларнинг янги таҳрирларини тайёрлаш эҳтиёжининг мазмуни аниқ ва лўнда баён қилинган.

Баъзан турли davraларда: «Давлат тили ҳақидаги қонуннинг янги таҳрири нега керак, янги таҳрирда давлат тилига тўла ўтиб бўлиш муддатлари чўзиб юборилган-ку?» қабилидаги саволлар қулоққа чалинади. Муаллиф бу каби саволларга айни бобда батафсил жавоб берган. Маълумки, Давлат тили ҳақидаги қонун қабул қилинганда (1989 йил) ҳали қизил салтанат узил-кесил парчаланиб бўлмаган, «катта оға»нинг тазйиқ тўри бор эди. Бу қонун ўша даврда тилимизга давлат рутбасини берган тарихий ҳужжат сифатида жуда улкан воқеа бўлишига қарамасдан, унинг сатрлариаро ҳадикнинг ҳуркак изларини сезмаслик мумкин эмас. Биргина мисол: қонуннинг 1-моддасидаги 3-хатбошидаёқ «Ўзбекистон ССР ҳудудида рус тилини СССР халқларининг миллатлараро муомала тили сифатида ривожлантириш ва ундан эркин фойдаланиш таъминланади», деб ёзиб қўйилган эди. Айни пайтда деярли аксарият моддаларда «таржимаси таъминланади», «рус тилида ҳам юритилади», «ҳамда миллатлараро муомала тилида бўлиши таъминланади» каби иборалар анча-мунча бор эди.

Ўзбекистоннинг том маънодаги мустақиллиги Давлат тили ҳақидаги қонунимизнинг таҳририни тақозо этди. Янги таҳрирдаги «Давлат тили ҳақида»ги қонун муаллиф таъбири билан айтганда, «истиқлол қонуни сифатида майдонга келди. Тил қонуни шўровий мафкура ва андазадан батамом озод бўлишининг ўзи ҳам унинг ҳаётбахшлик қудратини оширди ҳамда жорий этилиши жараёнини жонлантиришга омил бўлди».

Ўзбек тилининг жадал ривожи, табиийки, унинг тамомила ўзига мос ёзувга эга бўлиши билан ҳам чамбарчас боғлиқ. Зеро, ёзув тилнинг либоси бўлиб, у тилнинг ўзига ярашиқли, мувофиқ келмоғи лозим. Лотин ёзувига асосланган ўзбек алифбосини жорий этиш тўғрисидаги қонун ана шу мақсадда қабул қилинган, унда мавжуд шарт-шароитлар, имкониятлар тўла ҳисобга олинган ҳолда бу жараённи 2005 йилда охирига етказиш белгиланган. Давлат тили ва янги ўзбек алифбосини тўла жорий этишни айни бир пайтда ниҳоясига етказиш мақбуллигини инобатга олиб, янги таҳрирдаги «Давлат тили ҳақида»ги қонунда давлат тилини ҳаётга тўлиқ татбиқ этишнинг сўнгги муддати ҳам 2005 йилгача қилиб кўрсатилган. Муаллиф бу хусусларни шарҳлар экан, айни борада қилинган ва қилиниши лозим бўлган ишлар юзасидан мулоҳазаларини китобхон билан ўртоқлашган.

Она тилига чўнг эътибор ва эҳтиром билан қарамоқ, унинг ҳар бир сўзи қатларига яширинган маъно инжаликларию мазмун теранликларини идрок этмоқ, улардан ҳузурланмоқ, бу муқаддас хилқатда тин олган ажодлар руҳини ҳис қилмоқ ва бу хилқатни фидойилик билан қуримоққа ҳамиша ҳозир бўлмоқ Ватан фарзандининг юксак бурчидир. Нусратулло буни ўз китобида гўзал бир шаклларда таъкидлайди. У кўп ўринларда она сўз маъноларидан китобхонга маърифат беришга ҳаракат қилади, сўзларнинг баланд-паст тарихи ва бугунини эҳтиёткорлик билан кузатиб, уларниг маъноларини ичидан кўрсатишга уринади. Нусратуллонинг «мажбурият», «хайриҳоҳ», «қатъи назар», «сарв», «лутф» каби бир қанча сўз ва ибoралар маънолари, уларнинг қўлланишида бугун кўзга ташланаётган айрим ноқисликлар борасидаги фикрлари ёшлар учун кўп наф бериши тайин.

Нусратулло бир неча йиллардан бери Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси «Нутқ маданияти» кафедрасини бошқариб келади. Шунинг учун ҳам у мумтоз адабиётимизнинг нодир намуналари илмий тадқиқи билан бир қаторда нутқ маданияти ва нотиқлик санъати масалалари билан ҳам изчил шуғулланиб, анчагина диққатга сазовор ишларни эълон қилган. Зеро, бизнинг минг йиллик маданиятимиз ва маънавиятимиз тарихида нотиқлик санъати, воизлик санъати, нутқ одоби теран илдизларга эга. Абу Ҳомид Ғаззолий, Ҳусайн Воиз Кошифий ва яна қанчадан-қанча улуғ аждодларимиз нутқнинг тенгсиз қудратини намоён этган, нотиқлик, воизликнинг сиру синоатлари тилсимини очиб берувчи ўлмас асарларни бизларга мерос қилиб қолдирган. Нусратулло ана шу санъатлар тарихини, буюк боболаримиз меросини ўрганиб, уларнинг фикрларини бугунги нутқ малакаларини такомиллаштириш масалаларининг ечими учун татбиқ этади. Нотиқлик санъати шахснинг раҳбарлик салоҳиятини таркиб топтиришда нечоғлик муҳим эканлигига урғу беради.

«Матн — сўз хазинаси» сарлавҳали сўнгги бобда муаллиф бугунги матншунослигимиздаги долзарб муаммоларга китобхон диққатини жалб этади. Мумтоз адабиётимиз намуналари тилимиз умри тарихининг хира тортмас кўзгуси, тилимизни қадимдан асраб келаётган нодир ганжина эканлиги ҳақиқат. Шунинг учун ҳам бу намуналарни кейинги ёзувларда акс эттириш бениҳоя улкан илмий ва амалий қимматга эга. Муаллиф матншуносликни «қилни қирқ ёриш санъати» дея, бу соҳанинг машаққати ва масъулиятини англаган ҳолда айрим олимлар билан мунозарага киришади, имло ва маданий мерос борасидаги ўз қарашларини илгари суради.

Хулоса қилиб айтганда, китоб тил ва адабиётимизнинг жонкуяр тадқиқотчиларидан бирининг изланишлари маҳсули. Тўғри, китобдаги тил муаммоларига дахлдор баъзи талқинлар, айрим фикрлар юзасидан муаллиф билан баҳслашиш мумкин. Лекин муҳими бу эмас. Шуни мамнуният билан таъкидламоқ керакки, китобда она тилимизнинг истиқлол шарофати билан тушиб олган ойдин йўли батафсил кўрсатилган. Бундай китоблар қанча кўп бўлса, шунча яхши.

Низомиддин МАҲМУДОВ,
филология фанлари доктори,
профессор

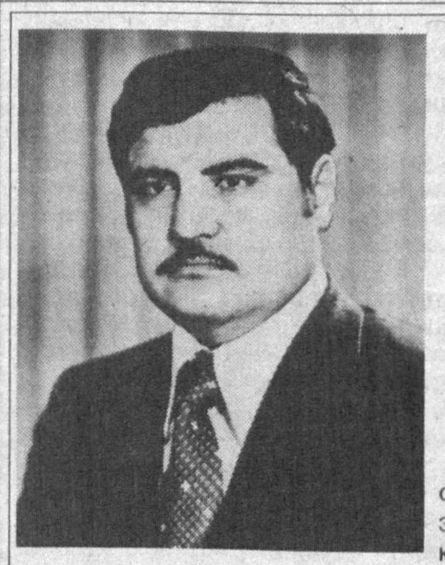

Дил сўзи

КАМОЛОТ ЁШИ

Устозлар анъанасини тақлид, такрор сифатида эмас, балки инсон феъли ва табиатини жиддий кузатиб, ўрганиб, маҳорат билан бойитиб келаётганлардан бири андижонлик санъаткор Саидаҳрор Улуғовдир.

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Саидаҳрор Улуғов табиатан босиқ, вазмин кўринса-да, бироқ ичида ўт чақнайдиганлардан. Қалбидаги бу чўғ касбига, одамларга муҳаббати нишонасидир.

Саидаҳрор Тошкент Санъат институтида ўқиб юрган чоғларидаёқ устози Омон Абдураззоқовдан тимсол сажияси сирларини очишни ўрганди. Тошкент театрларида қўйилаётган спектакллар, устоз актёрлар яратаётган образлар тажассуми, маҳорати сирлари билан танишди: маънавий бойиди. Андижон театрида эса яна бир бошқа оламга дуч келди. Жумҳуриятдаги донгдор театрлардан бири бўлган бу жамоада буюк ижодкор Аббос Бакиров, Қамара Бурнашева, Маърифат Убайдуллаева, Ҳадича Аминова ва бошқаларнинг ижодкорлик устахонасини кўрди, тегишли хулосалар чиқарди.

Театрда ёш, изланувчан режиссёр Маннон Ҳамидов билан ишлаш унинг ижодида янги саҳифа очди. Улар катта умид ва ишонч билан Шекспир оламини инкишоф эта бошладилар. Бирин-кетин «Отелло», «Қирол Лир», «Ричард III» спекталлари саҳналаштирилди. Саидаҳрор биринчисида бош ролни, иккинчисида Глостерни ўйнади, режиссёр ниятини амалга оширишда ўз фикр-мулоҳазалари билан томошани бойитди.

Спектакл довруғи Тошкентга етиб келди. Асар Ҳамза номидаги академик театр саҳнасида томошабинларга ҳавола этилди.

Отелло — Саидаҳрорнинг сажиясини кузатган томошабин унинг Дездемонага оддий ошиқ эмаслигини дарҳол пайқайди. Отелло — Улуғов ошиқи беқарор тоифасига киради. Аммо хиёнатга сира чидай олмайди ва кечирмайди. Чунки у маҳбубасига ҳаддан ташқари ишонади. У фақат ишонгани учунгина эмас, балки иймон-эътиқоди кучли бўлгани учун рашк қилади. Саидаҳрорнинг Отеллосини кўрган марҳум санъаткор Сора Эшонтўраева: «Бу ҳақиқий актёр экан. Аброр аканинг услубини пухта эгаллабди. Овозига қулоқ беринг, у монолог ўқимаяпти, қалбидан куйлаяпти, изтироб чекяпти», — деган эди.

Саидаҳрор — серқирра ижодкор. Унинг актёрлик биографиясида турли жанрдаги роллар бисёр. Масалан, «Фарғона тонг отгунча»даги Азим тажанг, «Юракдаги доғ»даги Обид Раҳимов, «Юсуф ва Зулайҳо»да Юсуф, «Занжирбанд шер»даги Чўлпон кабилар фикримиз далилидир. Бу роллар ўз табиати, сажияси ижро тарзи, актёр тасаввур ва тафаккур оламининг бойлиги билан ажралиб туради.

Чўлпон тимсолини гавдалантирган С.Улуғов ўтган воқеаларни қалби тубидан ҳис қилади. У айрим воқеаларни хотира кўзгусидан ўтказади, фикр қилади. Ён-веридаги кишиларга, воқеаларга ўз муносабатини билдиради. Ўша пайтдаги ҳодисалардан келиб чиққан ҳолда ўзи билан ўзи баҳслашади, бутун юрак ҳароратини тўкиб таржима қилган Шекспирнинг «Ҳамлет»и шоир ўй-фикрларини қўзғатади. Саидаҳрор — Чўлпон — Ҳамлет шу лаҳзада ўзини тамом унутади. У тимсол эмас, рўёга айланади. Ҳаёт гирдоби ўз домига тортаман, деб турган бир дақиқада ҳазрат Мир Алишер Навоий сиймоси гавдаланиб, унга далда беради. Ҳар дақиқа, ҳар эркин нафас Аллоҳнинг инъоми эканини билдириб, тушкунликка тушмаслик, Яратганга шукр қилишни уқтиради. У гирдоб ҳамласини енгиб, қаддини адл тутади, авлодлар кўз олдида занжирбанд бўлса-да, аммо таслим бўлмаган шер тимсолида қолади.

Саидаҳрор Улуғов катта-катта образларни яратишга иқтидорли, ижодий имкониятли кенг ижодкор. Зикр этилган роллар шундай демоққа асос беради. Биз уни ярим асрлик умри билан табриклар эканмиз, саломатлик ва ижодий камолот тилаб қоламиз.

Тоир ИСЛОМОВ,
Сотимбой ТУРСУНБОЕВ,
Сирожиддин АҲМАД

ЯХШИ ИНСОН

«Олим бўлиш осон, одам бўлиш қийин» дейди халқимиз. Ўқиб, ўрганиб, устозлар етовидан чиқмай, замоннинг зайлига қараб, сабр-тоқат ва сиполикни одат қилсангиз — олимлик унвони тоғда ўсган дўлона эмас — унга эришишингиз мумкин. Лекин чин маънода одам бўлиш, ўзингизнинг шахсий инжиқликларингиз ва бошқа камчиликларингиз қобиғидан чиқиб, одамга меҳрибон қуёш каби тенг, бағри кенглик ила муносабатда бўлиш ҳазилакам иш эмас.

Биз номини чексиз ҳурмат ила тилга олаётганимиз Мастура Азимова одамларга ишониб, одамларни қадрлаб, вафони одат қилиб, яшаётган ЯХШИ ИНСОНДИР.

Мастура опа республикада донг таратган илм маркази — ТошДУ ўзбек филологияси факултетининг «Ҳозирги ўзбек адабиёти» кафедрасида йигирма беш йилдан буён лаборант вазифасида фаолият кўрсатиб келаётир. Озод Шарафиддинов, Умарали Норматов, Норбой Худойберганов, Абдуғафур Расулов, Рахматилла Иноғомов, Санжар Содиқ каби маълум ва машҳур олимлар билан бирга йигирма беш йил ишлашнинг ўзига яраша қувонч ва ташвишлари бор, албатта. Шунингдек, бу кафедра қошидаги илмий гуруҳда Матёқуб Қўшжонов, Бахтиёр Назаров, Иброҳим Ғафуров каби таниқли олимлар ҳам илмий фаолият олиб боришган. Ва улар-да Мастура опанинг бир пиёла иссиқ чой, бир оғиз самимий гапларидан кўнгиллари тўлган бўлса, ажаб эмас.

Баланд мансаб, қимматбаҳо кийим-бош одамнинг қадр-қимматини белгиловчи мезон эмас. Каттадир, кичикдир ўз касбингизнинг фидоийси бўлинг, ҳалол ишланг, ёлғон гапирманг, ўзгаларни ҳурмат қилинг, ҳамдард бўлинг, бас, сизни чин дилдан ҳурмат қилгувчилар пайдо бўлади.

Ўз вақтида Мастура опани шу факултетнинг бошқа кафедрасига ўқитувчиликка ҳам таклиф этишган. Лекин опамиз қадрдон кафедрасида бўлиш, кафедра олимларига бир пиёла чой тутиб руҳан кўмаклашишни афзал билганлар ва ўйлайманки... тўғри қилганлар. Ҳозирда опа факултетда кўпчиликнинг ҳурмат ва эҳтиромига сазовор. Демак, дунёнинг безаги гўзал инсон экан. Бунга тирик мисол — Мастура опанинг ҳаёт йўллари.

Мастура Азимова Озод Шарафиддинов, Умарали Норматов ва Абдуғафур Расулов асарларининг библиографик кўрсаткичларини тайёрлаб, ўзбек илмига амалий ҳисса ҳам қўшганлар.

Кафедрамизнинг эътиборли аъзоси Мастура опа Азимова муборак ёшдалар. Катта оиланинг бекаси, фарзандларининг меҳрибон онаси, биз каби ёш олимларнинг маънавий таянчи Мастура опамизнинг қутлуғ ёшлари билан муборакбод этамиз.

Раҳматжон ҚЎЛДОШЕВ,
ТошДУ ўқитувчиси

«БУХОРОЛИК БИР ЙИГИТ»

Таниқли адиб Омон Мухторнинг яқинда «Ёзувчи» нашриётида ўн минг нусхада чоп этилган «Бухоролик бир йигит» номли китобига «Йиллар шамоли» ва «Тепаликдаги хароба» романлари ҳамда «Бухоро ҳаёти» бадиаси киритилган. Китоб кўҳна ва навқирон Бухоронинг 2500 йиллигига бағишланган.

«Йиллар шамоли» муаллифнинг биринчи романи. Бу асар дастлаб 70-йилларнинг ўрталарида эълон қилинган ва адабий жамоатчиликда, кенг китобхонлар оммасида қизғин муносабат уйғотган эди. Роман атрофида ўша йиллар бўлган мунозаралар ана шундан далолат беради.

«Тепаликдаги хароба»да эса биз ёзувчининг ўзбек насрида ўзига хос янгилик бўлган, айни пайтда анъанавий услублардан фарқ қилувчи усулини кузатамиз. Янгилик шундаки, бу асарда сиз қаҳрамоннинг хатти-ҳаракати, фаолиятининг ўзгача йўсиндаги талқинига, яъни унинг онги, тафаккурида кечадиган жараёнларни кузатамиз. Инсон ботиний оламида кечадиган ўзгаришлар, тафаккури имкониятларининг чексизлиги романдаги етакчи қаҳрамон Мирза Ғолиб образи орқали очиб берилади.

Бошқа томондан «Тепаликдаги хароба» Шарқнинг бой маданий-маърифий анъаналарига ҳамоҳанг. Дунё, тириклик моҳиятини мушоҳада қилиш, оламида ўз ўрни ва вазифасини англаб етиш, бир сўз билан айтганда, Катта Йўлга йўл излаш, бунинг учун риёзат чекиш, машаққатларга дуч келиш муаллиф қаҳрамонининг руҳий камолотга интилаётганидан далолатдир. Аслида бу ботиний муттасил жараён бугунги кунда ҳар бир онгли, мушоҳадали инсонга хос қисмат ҳамда фазилат, дейиш мумкин.

«Бухоролик бир йигит» китобига жамланган асарлар мазмун-мундарижасига кўра маънавиятимизнинг қадим маканларидан бири бўлмиш азим Бухоро тарихи билан уйғунлашиб кетган. Китобга Н. Қилич муҳаррирлик қилган.

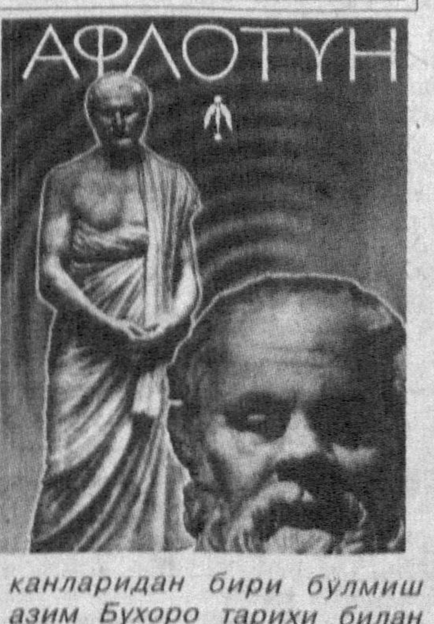

«АФЛОТУН»

«Афлотун» романининг ёзилишига туртки бўлган сабаблар ҳақида гапириб, бир суҳбатида ёзувчи шундай дейди: «Сўнгги йилларда инсон ва ижодкор сифатида мен дуч келган машаққатлармми, изтиробларми асарни ёзилишига сабаб бўлди. «Афлотун» ўша Суқрот ва Афлотундан бошланган, Форобий давом эттирган фалсафанинг кечаги кунга келиб ўлимга юз тутгани ҳақидаги асар. Бундай бир қараганда «Афлотун»га халқимизнинг мустақилликка етиб келиши ҳақидаги асар ҳам дейиш мумкин. Теранроқ қаралганда, унда Тафаккурнинг ўлими ва шунга бизнинг яна, маълум ва узилиш, давридан сўнг, қайтиб келганимиз акс эттирилган».

Дарҳақиқат, яқин ўтмишда рўй берган мустамлакачилик сиёсати бизни бой меросимиздан, дин ва маданий қадриятлардан узиб қўйган эди. Истиқлол шарофати билан биз эндиликда ана шу Катта Тафаккурга қайтиш имкониятига эга бўлдик. Омон Мухтор «Афлотун» романида мана шу жараённи жозиб бир шаклга солиб ёритиб берган.

Доимий ҳамроҳ

Ёзувчининг «Маънавият» нашриёти томонидан яқинда чоп этилган «Афлотун» номли китобига шу номдаги романи ва турли йилларда ёзган «Болаликка саёҳат», «Осмон узоқ, ер қаттиқ», «Вазифа» номли қиссалари ҳамда бир туркум ҳикоялари жамланган.

«Афлотун» китоби етти минг нусхада чоп этилган. Китобни мусаввир Баҳодир Жалолов безаган.

КУЛГИ — ХУШ КАЙФИЯТ, ФАРОВОНЛИК БЕЛГИСИ

Марғилон шаҳрида бўлиб ўтган Юсуфжон қизиқ Шакаржонов хотирасига бағишланган қизиқчи ва аскиячиларнинг 1-республика кўрик-танлови якунларига доир

Олимлар нималарни ҳисоблаб чиқишмайди, дейсиз. Бу дунёда етмиш йил умр кўрган одам шу йилларнинг қанчасини ухлашга, қанчасини овқатланишга, гапиришга, йўлга ва бошқа ҳожатларга сарфлаши ҳисоблаб чиқилган. Лекин ҳали-ҳануз ўша етмиш ёшли одам умри давомида қанча соат кулгани, қанча одамни кулдиргани ёки неча марта кулгили ҳолатга тушиб қолгани ҳисобланмаган. Чунки бу жуда мушкул иш-да. Куладиган одамга кулги деганингиз тарновдан қуйилаётгандай келаверади, кулдирадиган одам кулдирмаса, ён-атрофидагиларга шодлик, хушчақчақлик улашмаса туролмайди. Аксинча, кулмайдиган, кулги кўчасидан ўтмаган тунд, ойда ҳам нуқул доғ кўрадиган одамни қитиқлаб ҳам кулдира олмайсиз. Кулиш завқидан бебаҳра одамлар даврасига тушиб қолсангиз, нақд саратонда ҳам баданингиз жунжикиб кетади. Бунақа пайтда энг зўр латифалар, ичакузди ҳангомалар ҳам ёрдамга кела олмайди.

Кулги — инсон руҳини поклайдиган маънавий малҳам, десак муболаға бўлмас. Ёқимли бир табассум, майин бир жилмайиш, самимий бир қаҳқаҳа гоҳо йиллар давомида битмай ётган ишни битказади, ғазаб ўтини сўндиради, ҳадикни қувади, ишончни мустаҳкамлайди, бегоналарни ўзаро яқинлаштиради. Чеҳраси ҳамиша очиқ, табассум билан юрадиган, сўрашганингизда табассумини аямайдиган одамларнинг қалби тоза, дили пок бўлади.

Эрта тонгда сизга туйқус учраган киши ёнингиздан табассум қилиб ўтиб кетса ёки бирор бир хушхабардан сизни огоҳ қилса ўз-ўзидан кайфиятингиз хуш бўлиб кетади. Магазинда сотувчи аёл ё бозордаги деҳқон «Келиб туринг, ош бўлсин» деб қўйса, шунинг ўзи ҳам одамга анча хуш ёқиб кетади. Сиз бу одамларнинг кимлигини билмайсиз, аммо шу биргина хуш табассумлари боис уларни яхшилар сафига қўшасиз. Бордию ўша сотувчи магазинда ёки бозор пештахтаси ёнида ўринсиз пўнғиллаб қўйса, саволингизга истар-истамас жавоб қайтарса, чарчоғини рўкач қилиб қўрс муомала қилса дилингиз хуфтон бўлади.

Булардан кўринадики, инсон ҳаёти унинг кайфияти, хушҳоллигига бениҳоя боғлиқ. Яхши кайфият одамга куч-қанот бағишлайди, вужуд имкониятларини оширади. «Бирники мингга, мингники — туманга» деганларидек, кайфиятг кайфиятга, табассум табассумга уланиб, худди ирмоқлар қўшилиб тоғ дарёси ҳосил бўлганидек, умум кайфият, умум кўтаринкилик юзага келади. Бу эса жамият ҳаёти учун ўта муҳим ҳолатдир. Куй-қўшиқ, аския-қаҳқаҳа янграб турган, мунаввар туйғулар таралаётган жойни бало-қазолар айланиб ўтади, деганлари бежиз эмас.

Шу мулоҳазаларни қоғозга туширар эканман, сизу бизга, мана-шундай хуш кайфият бахш этадиган кулги усталари — қизиқчилар, аскиячилар, масхарабозлар кўз ўнгимдан ўтади. Халқ қўшиқларидан бирида «Бу дунёда бормикин бағри бутун...» деб куйланади. Ўша қизиқчилар, аскиячилар ҳам аслида сизу биз каби ҳаётда бор, реал одамлар, уларнинг ҳам сизу биз каби юмушлари, ташвишлари, орзу-армонлари мавжуд. Уларнинг ҳам диллари гоҳ шод, гоҳ маҳзун бўлади. Аммо одамларга яхши кайфият бахш этиш истаги ҳамма ҳолатларда ҳам шахсий ташвишлардан устун келади. Ичда йиғлаб турсалар-да, саҳнада, даврада ўзларини энг бахтли, энг қувноқ одамлар қилиб кўрсатадилар.

Бунга саҳна юлдузлари ҳаётидан кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Бир вақтлар, ёшлар газетасида мухбир бўлиб ишлаётганимда, таҳририят топшириғига мувофиқ Муқимий номидаги мусиқали театрга бориб, севимли комик актёр Сойиб Хўжаев билан суҳбатлашганман. Ўша йиллари «Тошболта ошиқ» спектакли айни авж пардаларда ўйналаётган, ҳамманинг тилида «Қуралай кўз, қуралай. Туйнугингдан мўралай...» қўшиғи эди. Сойиб акага мухбир сифатида бир неча саволлар бердим. «Мана, сиз саҳнада ҳаммани кулдирасиз, ўзингизнинг ҳаётингиз ҳам шундай завқли, кулгига, хурсандчиликка мўлми?» дегандай савол бердим. Устоз

> ## КЎРИК-ТАНЛОВ ҒОЛИБЛАРИ
>
> **Биринчи ўрин:**
>
> *1. Соҳиб Ҳасанов раҳбарлигидаги «Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмаси Навоий вилояти бўлими вакиллари.*
>
> *2. Мамасиддиқ Ширяев раҳбарлигидаги Марғилон шаҳар Маданият уйи аскиячилар гуруҳи.*
>
> **Иккинчи ўрин:**
>
> *1. «Ўзбекнаво» гастрол-концерт бирлашмаси Бухоро вилоят бўлимининг Йўлдош Кенжаев раҳбарлигидаги «Афанди шай» театр студияси вакиллари.*
>
> *2. Жамолхон Юсупов раҳбарлигидаги Марғилон шаҳар Маданият уйи қизиқчилар гуруҳи.*
>
> *3. Йўлдошхон Носиров раҳбарлигидаги Қўқон шаҳар Маданият уйи аскиячилар гуруҳи.*
>
> **Учинчи ўрин:**
>
> *1. Андижон вилояти Хонобод шаҳри вакили Саидкамол Мамадалиев.*
>
> *2. Марғилон шаҳар Маданият уйи вакили Иқбол Шукуров.*
>
> *Бундан ташқари Воҳиджон Турдиев (Андижон), Ортиқжон Султонов (Самарканд), андижонлик ёш қизиқчи Машҳурбек Райимжонов, Содиқжон Ҳасанов ва Анваржон Неъматалиевлар (Фарғона вилояти), қорақалпоғистонлик Оллаберган Наврўзов билан Ёдгор Османов, хоразмлик Отахон Матёқубовларга кўрик-танловнинг махсус дипломлари топширилди.*
>
> ***«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси таҳририяти томонидан таъсис этилган махсус соврин марғилонлик истеъдодли қизиқчи Иқбол Шукуровга, «Муштум» журнали соврини андижонлик аскияси Ҳасанбой Султоновга топширилди.*** *Кўрик-танловнинг бошқа яна бир қатор иштирокчиларига жамоат ташкилотлари, Марғилон шаҳар ҳокимлигининг совға-саломлари берилди.*

санъаткор бошларини қашлаб «Э, бола, роса ичимдаги саволни бердинг-ку. Саҳна бошқа, ҳаёт бошқа. Мана, мен, роса қирқ йилдан бери одамларни кулдираман. Ўтган куни тунда спектаклни тугатиб уйга қайтаётсам, безори болалар тош отиб бошимни ёришди, шу ёриқ бошим билан Тошболта бўлиб кулдириб ётибман. Уйдан чакка ўтиб ётибди. Ижроқўмдагилар парво ҳам қилишмайди...» деган эдилар.

Баъзан «Кулдиришдан ҳам осон иш борми...» қабилидаги гаплар ҳам қулоққа чалиниб қолади. Йўқ кулдириш осон иш эмас. Чин кулгига эришиш учун анча-мунча азият чекишга тўғри келади. Масалан, циркдаги масхарабозлар бор-йўғи 2-3 дақиқа давом этадиган битта номерни тайёрлаш учун икки-уч ойлаб машқ қилишади. Ёзувчи битта кичик ҳажвияни ойлаб ёзади. Битта ибора учун тунни тонгга улайди. Аскияда ҳам шундай. Ўртага чиқиб гап бошласаёқ одамлар гуррас-гуррас кулишавермайди. Ҳар бир сўз, ҳар бир ибора, ҳар бир қочирим қатига бир олам маъно жойлаш керак. Бу маъно бир эмас, бир неча «маъноча»ларга ҳам эга бўлиши керак. Бунга эришиш учун аскиячи камида катта истеъдод эгаси бўлмоғи даркор. Инсон ҳаётининг ҳамма соҳаларидан яхши хабардор, тили бурро, талаффузи ёқимли, сухандонликка мойил бўлмоғи даркор. Бунинг устига илмда «импровизация» деб аталадиган илоҳий инъом соҳиби бўлиши ҳам шарт. Аския — аскиячидан тез фикрлашни, тез «қарор» қабул қилишни, рақиб томоннинг қочиримлари тагидаги яширин маъноларни тез илғаб олишни, ҳар қандай ҳолатларда ҳам муносиб жавоб қайтаришни тақозо этади. Бунга, албатта, муттасил машқ, катта билим, ҳаётни синчковлик билан кузатиш, яхши ҳолатлардан ҳам, ёмонликлардан ҳам тегишли хулосалар чиқариш эвазига эришилади. Бундай тайёргарликларсиз ўртага чиққан одамнинг ўзи кулги объекти бўлиб қолиши мумкин.

Асл кулги ижтимоий маънодан йироқ бўлмайди. Кулгили гап экан, кулгили латифа экан, деб эшитиб, кулиб кетилавермайди. Кулги одамларни ўйлашга, фикрлашга, қиёслашга, хулосалар қилишга ундайди. Кулги уқувсиз тарбиячилар қилолмаган ишни бир зумда бажаради-қўяди. Кулги кўзингизни мошдек очиб қўяди, ҳушёр торттиради, адашиб юрганингизни, ўзингиз билмаган ҳолда бошқаларга кулги бўлиб юрганингизни бирдан сезиб қоласиз. Кулги баҳона одамлар ҳеч кимга билдирмай... бир ўзларига ҳам қараб оладилар, аксларини ойнада кўргандай бўладилар ва... кулиб юборадилар. Мана шуниси ғоят кулгили.

Халқимизнинг бой маънавий меросида, санъатида аскиячилик, қизиқчилик, кулдириш санъати муҳим ўринни эгаллайди. Тилимизга хос аския пайровлари, сўз ўйинлари, қочиримлар, ўхшатишлар, писандалар, олиб қочишлар, лофлар — дунёдаги бошқа бирор халқда бизникичалик мукаммал ҳолда мавжуд эмас. Бу бойликларимизни ўтган аждодларимиз қанчалар эъзозлашган бўлишса, биз ҳам уларни асраб-авайлашимиз, тўлдиришимиз, бойитишимиз, келажак авлодларга тўла-тўкис етказишимиз керак.

Андижонлик аскиячи Ҳасанбой Султоновнинг ижодига бир назар ташлайлик. Унинг ҳозиржавоблиги, турфа хил пайровларда равон фикрлаши, сўзлар, иборалар, қочиримлар тагига не-не маъноларни пардали қилиб жойлаши, энг муҳими, эшитувчининг ҳам, қаршисида турган рақибининг ҳам ҳурматини жойига қўйиши ҳар жиҳатдан ибратлидир. Ҳасанбой ака ҳаётни синчковлик билан кузатади, камчилик ва нуқсонларни бошқалардан кўра аввалроқ пайқайди ва аския пайровлари орқали уларни беаёв очиб ташлайди.

Аввал хабар қилинганидек, ўтган ҳафта Марғилон шаҳрида бўлиб ўтган Юсуфжон қизиқ Шакаржонов хотирасига бағишланган қизиқчи ва аскиячиларнинг 1-республика кўрик-танлови миллий санъатимизнинг бу борадаги ютуқ ва камчиликларини яққол кўрсатди. Кўрик давомида мамлакатимизнинг турли вилоятларидан келган ёш истеъдодлар ўз маҳоратларини намойиш этдилар. Малакали ҳакамлар ҳайъати уларнинг ижро маҳоратларини баҳолаб, энг моҳирларини ғолиб деб топди.

Хўш, Марғилон танлови нималарни кўрсатди? Аввало шуни айтиш мумкинки, бу соҳа ёш истеъдод эгалари билан бойиб бормоқда. Улар ўз ижодларида устоз қизиқчи ва аскиячиларнинг ижодий меросига алоҳида эътибор бериш билан бирга бугунги кунимизнинг долзарб муаммоларини ҳам кўздан қочирмаяптилар. Хусусан, кўрик кунлари қизиқчи ва аскиячилар томонидан ижро этилган саҳна кўринишларида тўйларимиздаги исрофгарчилик, ўринсиз сарф-харажатлар, бойлик ортидан қувиш, бозор иқтисодиёти экан деб, ҳар мақомга йўрғалаш каби иллатларнинг салбий оқибатлари кенг намойиш этилди. Кўп ижрочилар ҳозиржавоблик, актёрлик маҳорати билан ажралиб турдилар. Аскиячилар гуруҳига келганда эса, айрим ҳолларда фикр ялангочлиги кўзга ташланди. Кулги чиқариш учун кулиш эса — бу ҳали аскиячилик санъати эмас.

Кўрик-танловда ёш ижрочилар ҳам иштирок этдилар. Аммо уларнинг репертуарлари кишини taaжжубга солади. Ёш мактаб ўқитувчилари эр-хотинлар ўртасидаги ишқий муносабатлар тўғрисида қизиқчилик қилишса одамга эриш туюлар экан. Лекин айб уларда эмас, бизда. Ортимиздан келаётган ёш ижрочиларга аския пайровлари ёзиб бериш, улар маҳоратини тўғри йўналтириш бизнинг бурчимиздир.

Ва ниҳоят, кўрик-танлов аския ва қизиқчилик санъатини ўз ҳолига ташлаб қўйиш мутлақо мумкин эмаслигини, тегишли мутасаддилар бу соҳа ривожи учун жон куйдиришлари зарурлигини кўрсатди. Бу тўғрида ҳаммамиз ўйлаб кўришимиз керак.

А. МЕЛИБОЕВ

Боши биринчи бетда

* * *

Коғон темир йўл бекатидан Бухоронинг шарқига — эски шаҳарга қадимги Қарши дарвозасидан кириб, ҳозирги Нақшбандия кўчасидан, эски Шоҳруд ариғи бўйлаб юрсангиз сизни машҳур Лаби ҳовуздаги Нодир девонбеги мажмуаси қаршилайди: хонақо, ҳовуз, мадрасалар... бу обидалар 16—17-асрларда қурилган. Лаби ҳовузнинг қибла томонида, қадимда туташ бўлган, ҳозирда эса бир-биридан ажралиб қолган Саррафон, Телпакфурушон, Заргарон тоқлари бор. Сиз довруғи етти иқлимга машҳур Бухородаги Минораи калон, Масжиди калон ва бошқа фусункор обидаларнинг таърифини эшитгансиз. Кенг дунёнинг аллақайси гўшаларида Бухорони бир кўриш орзуси билан яшаётган хаёлпарастлар кўплигини ҳам биласиз. Аммо Хива, Самарқанд, Бухоро шаҳарларини зиёрат қилмаганлар ўша шаҳарлардан ҳам топилади. Ҳар ҳолда минг эшитгандан кўра, бир кўрган маъқул.

корларнинг молиявий шароитларидан хабардор эди. Сафардан қайтгач, улар билан учрашиб, филмга ҳомийлик қилмоқчи эканини айтди. Ўша кунларданоқ янги видеофилм устида иш бошланди. Техник жиҳозлар, кийим-кечак, тегишли бошқа буюмлар... Баъзи актёрлар билан хизмат ҳақлари келишилди, баъзи актёрлар эса филмда савоб учун иштирок этишни ваъда қилишди...

Бадиий филм яратишнинг ўзига хос машаққати ҳаммага маълум. Улуғбек Абдуллаев ҳомийлик қилаяпман, деб бир четда қараб турмади, ўша машаққат ичига кириб борди... Филм Бухорода, Бухоро ва Қозоғистон чўлларида ҳамда Миср давлатининг Қоҳира, Искандария шаҳарларида тасвирга туширилди. Ниҳоят, салкам бир йил деганда, Имом ал-Бухорий таваллудининг 1225 йиллик тўйига тўёна сифатида тайёр бўлди.

Бизда шу пайтга қадар Имом ал-Бухорий ҳаёти тўғрисида филм яратилмаган эди. Албатта, биринчи қадам айрим камчиликлардан холи эмас. Буни ҳомий ҳам эътироф этади.

— Шундан хурсандманки, баъзи қийинчиликларга дуч келган бўлсак-да, мен ҳам, актёрлар ҳам бор имкониятларимиздан фойдаландик. Қолаверса, филмни суратга олиш жараёнида иштирок этганим менга катта сабоқ бўлди. Яхшигина тажриба орттирдим. Келгусида улуғ боболаримиз ҳаётига оид янги асарларга ҳомийлик қилиш ниятим бор.

КЎНГИЛ УЙИНИНГ БУНЁДКОРИ

Лаби ҳовузни айланиб ўтиб, Бухоронинг жанубига томон юрдик. Янги шаҳар. Бу ердаги баланд иморатлар орасида қурувчи Улуғбек Абдуллаевнинг лойиҳасига асосан тикланган бинолар ҳам кўр тўкиб турибди.

Улуғбек ака 47 ёшда. Ҳазрат Навоий «Маҳбуб ул-қулуб» китобида таърифлаган саховатпеша инсонлардан. Уларни ёр-биродарлари, маҳалладошлари Ҳожи бобо, деб қадрлайди. Бу иймонли инсон зиёли оиласида туғилиб ўсган учун эмас, балки оламни таниб, одам қадрини англагани учун ҳам ўзига яхшиликни касб қилган. Улар айни пайтда Халқ таълими вазирлигига қарашли Бухоро вилоят таъмирлаш ва қурилиш бошқармаси бошлиғи. Олти фарзанди бор. Катта қизи Нигора ҳисобчи. Азамат, Бахтиёр, Зарина, Мадиналар ўзлари танлаган соҳалар бўйича таълим олмоқда. Кенжа қизлари Ситора эса гимназияда ўқийди.

Улуғбек Абдуллаев вилоятда санъат, маданият спорт ва бошқа соҳалар ривожига ўз ҳиссасини қўшиб келяпти. Ўтган йили Бухоронинг 2500 йиллик тўйи арафасидаги кенг таъмирлаш ишларида беминнат ёрдамини аямади. Хусусан, Мир Араб мадрасасини, ўзига хос услубда қурилган, кейинчалик хароба ҳолга келган Халфа Худойдод масжидини тиклашда кўмаклашди, Эшони имло сардобасини обод қилди.

Яхшилик қилишнинг мавсуми йўқ. Улуғбек ака ҳамиша эл хизматида. Бухорода Ҳазрат Баҳовуддин Нақшбанд номидаги Халқ академияси бор. Бу ерда олимлар тариқатга доир китобларни тадқиқ этишяпти. Мутахассислар Ғарбу Шарқдаги Нақшбандия марказлари билан алоқа ўрнатган. Ў. Абдуллаев ташкил этилаётган турли илмий экспедицияларнинг, шунингдек, «Нақшбандия» газетасининг ҳомийси. У кишининг маърифатпарварлигини халқимиз маънавиятига оид китобларни сотиб олиб, одамларга тарқатаётганидан ёки шоиру ёзувчиларга имкон қадар ҳомийлик қилаётганидан билиш мумкин. Яқинда у бир гуруҳ ижодкорларни «Жаҳон адабиёти», «Тафаккур» журналларига ва «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газеталарига ўз ҳисобидан обуна қилди. Гарчи «ўз ҳисобидан» деган сўзга урғу бераяпмиз, лекин бу билан қаҳрамонимизни мақтамоқчи эмасмиз. Ўз касбини пухта эгаллаган, иқтисодий қийинчиликни тўғри таҳлил қила билиб, тадбиркорлик йўлини тутган халқчил одамларнинг хайрли ишларини бирмабир санаб ўтиш яхши, аммо энг муҳими бу эмас, муҳими хайрли ишларнинг эл учун қилинганида. Тадбиркор хоҳ кўчада ётган тошни бир четга олиб қўйсин, хоҳ тоғни ёриб, сув чиқарсин, бундай катта-кичик амаллардан кўра, унинг юрагидаги Ватанга бўлган муҳаббати кўпроқ қадрлидир.

* * *

Улуғбек ака ўтган йили ҳаж сафарига борди.

— Нафақат Арабистонда, умуман, чет элларда улуғ аждодларимиз, буюк тарихимиз учун бизга алоҳида ҳурмат билан қарашларини билардим. Кейинчалик бунга ўзим ҳам гувоҳ бўлдим, — дейди у киши. — Бу муносабатдан кейин Тангри бир эзгу ниятни кўнглимга солди...

У Имом ал-Бухорий ҳаёти тўғрисида кино яратишни орзу қилиб юрган ижодкорларнинг...

* * *

Хизмат сафари билан Бухорога борганимда Улуғбек аканинг ҳузурида бўлдим. Анча вақт суҳбатлашдик. Дунёқараши кенг, фикрлари тоза, одамлар айтмиш, яхши фазилатлари кўп. У, баъзи бошлиқлардек, одамга бургутга ўхшаб тикилмайди. Камтарин, самимий, ходимлари уни ҳурмат қилади.

Жоҳ (мансаб) бир бандага бахт, бир бандага бадбахтлик келтиради, дейдилар. Шундай бошлиқлар борки, ўзлари бош бўлиш салоҳияти, тадбиркорлик билан иш юритиш иқтидорига эга бўлмаганлари ҳолда, ходимларини ҳуда-беҳуда ранжитаверади. Атрофдагиларга нисбатан ҳам беписанд, бойликка муккасидан кетган. «Ҳаёт — бир марталик. Фақат яшаб қолиш керак!», деган бачкана илинж билан яшайди. Бойликларини кўз-кўз қилади. Бу мураккаб ҳаётда гулдай фарзандларини эркалатиб-ўйнатиб қўйиб, ўзларини болапарвар қилиб кўрсатади. Хуллас, вақт-бевақт сўқир ғурурни намойиш қилиб туриш уларнинг одати. Вақти келадики, улар туяқушнинг кунини кўради. Эшитганмисиз, халқда «туяқуш танидан топади», деган ибора бор. Саҳрода бирор хавф туғилгудек бўлса, бутун вужудини яширолмайдиган туяқуш бошини қўмга тиқар экан...

Улуғбек аканинг камтарона ҳовлисида бўлганимда шуларни ўйладим. Зеро, бу хонадонда бойликларга топилмайдиган хотиржамлик бор. Турмуш ўртоғи Амина опа билан мана шу мўъжазгина ҳовлида олти фарзандни тарбиялаб ўстирди. Оила соҳиблари ўзаро аҳил.

Ҳаётда ҳикмат ҳам, ҳикмат биладиганлар ҳам кўп. Бироқ ўгитларнинг кўнгилга юклайдиган заҳмати мудом ортиқча туюлади. Шу боисми, ўгитларга амал қилиш қийин. Ҳикматларда хотиржамлик йўқ, хотиржамликда ҳикмат бор.

— Фарзандларингиз нега институтларда ўқишмаяпти, — деб сўрадим қизиқиб Улуғбек акадан.

— Ўзим техникумда ўқишларини маслаҳат берганман. Чунки ўғил бола ҳарбий хизматга бориши, қиз бола эса ёши етганда турмушга чиқиши керак. Институт бунга халақит беради, кечиктиради. Яна шуниси борки, бола 19—20 ёшга етганида маълум бир соҳанинг мутахассиси бўлгани маъқул. Муҳими, оила тебратишда қийналмайди. Қолаверса, ёш чоғида ишлаб тажриба орттиради. Агар касбини яхши кўрса, кейинроқ назарий билим учун институтда сиртдан ўқийверади...

***

Ушбу қисқа мақолада бугун мамлакатимизда истиқлол туфайли қайтадан шаклланаётган тадбиркорлардан бири тўғрисида сўзладик. Гап Улуғбек аканинг шахси устида эмас. Бугун Ўзбекистонда миллат манфаатлари йўлида бундан-да кўп, самарали иш қилган, қилаётган одамлар бор. Биз айтмоқчи бўлган гап шуки, бугун бизга бухоролик Улуғбек ака, қўқонлик Нурилла ака каби ўнлаб, юзлаб, минглаб тадбиркорлар, саховатпешалар керак. Иложи бўлса, ҳамма ўз соҳасида, ўз йўналишида тадбиркор бўлсин, меҳнатлари эвазига келадиган бойликдан ўзлари ҳам, жамият ҳам манфаатдор бўлсин. Фақат шундагина юрт обод бўлади, миллатнинг бўйи-басти янада юксалади.

Нурилла НАРЗУЛЛАЕВ

САҲНА ЖОНКУЯРИ

Абдулҳамид Мажидий номли Каттақўрғон шаҳар драма театрининг санъаткори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Абдуғани Абдураззоқов театрда қарийб ўттиз йилдан бери фаолият кўрсатиб келяпти. У меҳнатсеварлиги, кулгили, ижодий изланувчанлиги туфайли, ўз бармоналиси йилдан-йилга рангин образлар маҳорати билан безамоқда.

Табиатан ҳазил-мутойибани, аскияни ёқтирувчи, хушчақчақ инсон бўлгани учунми, ҳажвий асарларда рол ижро этиш, салбий қаҳрамонлар характерини саҳнада яратиш, уларнинг кирдикорларини фош этишда хассос актёр эканлигини намоён қилди.

1979 йил маҳаллий драматург Яздон Худойқуловнинг «Гулнома» асари саҳналаштириладиган бўлди. Асарда таърифланишича, XIX аср охири XX аср бошларида яшаб ижод этган Очилмурод Мирий мударрисликдан қозилик лавозимига кўтарилган, халқпарвар, ватанпарвар, камбағалнинг ёнини олувчи, адолатли қози сифатида эл-юртда шуҳрат қозонган. Ўша Мирийнинг рақиби, «қози» Исроил ролини ижро этиш Абдуғани Абдураззоқовга юкланди.

Асарни қайта-қайта ўқигач, ёш актёр кўҳна тарих қатларига шўнғийди. Дастори кафанликка ярамаган қозилар, амалдорлар, мутеликда кечган ўтмиш учун ҳамду санолар ўқиган фисқу фасодчилар — узун чопон, катта салла ўраган «қози» Исроил! Тасбеҳ ушлаган бу таъмагир мудом қайси бир шўрпешонани тузоққа илинтириш пайида бўлади...

Абдуғани қози Исроилнинг сурати ва сийратини аниқ тасаввур этади ва унинг тўлақонли образини яратади.

«Гулнома» спектакли томошабинлар ҳукмига ҳавола қилинганда Абдуғани яратган қози Исроил образи жонли, таъсирли чиққанлиги билан мухлислар диққатини жалб этди.

1970 йилда ҳарбий хизматдан қайтган Абдуғани тўғри Абдулҳамид Мажидий номли Каттақўрғон шаҳар драма театрига ишга олганди. Ёш актёр кўп изланиш ва ўрганиш даври бошланди. У Ўзбекистон халқ артистлари Сора опа Мелиева, марҳум Ҳамроҳон Омонова, Ўзбекистонда хизмат

Қутлаймиз

кўрсатган артистлар Зубайдулло Рўзиев, Раҳмон Ризаев, Шамсиддин Аминовлардан саҳна санъати, актёрлик касбини ўзига хос сирларини қунт билан ўрганди.

Кўп ўтмай Абдуғанига «Олов қалблар» спектаклидаги Мидҳат роли топширилди. У аввалига анча ҳаяжонланди. Чунки илгарилари фақат парчаларда иштирок этарди, холос. Зиммасига юкланаётган масъулият — тажрибали актёрлар билан бир саҳнада чиқиш осон эмасди. Абдуғани истеъдодли актёрлар билан бирга репитицияни бошлади. Саҳнада ҳаракат қилиш йўл-йўриқларини ўзлаштира борди. Ўйнаётган ролнинг характерини очиш, руҳиятини ўрганиш ва таҳлил этиш, ўша шахс қиёфасига кириб, типик образ яратиш усулларини ўзлаштирди.

Мақсад сари дадил интилиш ўз самарасини берди. Спектакл жамоатчилик кўригига топширилганда у яратган образ талқини ижобий баҳоланди. Театр ижодий жамоаси ишончини қозонган Абдуғанига эндиликда бирин-кетин роллар бериладиган бошланди. Жумладан: Сергей Михалковнинг «Бебаҳо бола» спектаклидаги Раул, Алп Жамолнинг «Меҳрибонлар» спектаклидаги Ҳафиз, Эркин Воҳидовнинг «Олтин девор» спектаклида Матлаб, Андерсеннинг «Булбул» эртак спектаклида Император каби ролларни зўр маҳорат билан ижро этиб, томошабинлар эътирофини қозонди.

1971 йили Тошкентдаги Маннон Уйғур номли театр ва рассомлик санъати институтининг драма ва кино актёрлиги бўлимига сиртдан ўқишга кирди.

Абдуғанининг устозлари Набиҳ Раҳимов, Ғани Аъзамов, Соиб Хўжаев, Обид Юнусов ҳамда театрнинг етакчи актёрлари Аҳмаджон Мадалиев, Абдулла Сотиболдиевлар ижод йўлига содиқ қолган ҳолда, олиб бораётган изланишларини унинг Каттақўрғон театрида ижро этган ўнлаб ролларида ўз самарасини берганини, унинг маҳорат билан ижро этган роллари, яратган образларида кузатамиз.

Хуллас, Абдуғани Абдураззоқов ижро этган салбий роллар ва образлари ҳақида жуда кўп ва хўп гапириш мумкин. У киши эл-юрт муҳаббатини қозонган, фидойи санъаткор бўлиб етишганлиги туфайли ҳамиша эъзозда.

1990 йил Абдуғани Абдураззоқовнинг «Ойнаи жаҳон» орқали «Актёрлар ва роллар» рукнида ижодий ҳисоботи намойиш этилди. Кўрсатувдан сўнг мухлислардан анча-мунча хатлар келди. Демак, унинг фақат Каттақўрғонда эмас, бошқа шаҳарларда ҳам ўз мухлислари бор.

1991 йил Абдуғани Абдураззоқов «Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист» фахрий унвони билан тақдирланди. Бугунги кунда Абдуғани Абдураззоқов театр жамоасида ёшларга устоз, оилада пиру бадавлат отахон. Беш фарзанд, етти неваранинг бобоси.

Биз Абдуғани Абдураззоқовнинг ҳамиша театр санъати ихлосмандларига кулгу-табассум улашиб, янги-янги образлар кашф этишини тилаб қоламиз.

Мэлис ТОШЕВ,
театр адабий эмакдоши

Санъат

ИЖОДИЙ ҲАМКОРЛИК РИШТАЛАРИ

Вена консерваториясининг профессори, машҳур дирижёр Поуль Розескунинг Тошкентга ташрифи пойтахт мусиқа ҳаётида муҳим воқеа бўлди. Унинг сафарлари асосий мақсади, Вена мумтоз мактаби анъаналарини Ўзбекистонда тарғиб қилиш ва ўзбек миллий мусиқа маданияти, хусусан, мусиқа фольклори ва композиторлик ижодиёти билан яқиндан танишиш эди. П. К. Розеску Тошкент Давлат консерваториясида бир неча очиқ дарслар ўтказди ва талабалар иштирокида ажойиб концерт дастури тайёрлади. Мамлакатимизга ташриф буюрган Австрия собиқ канцлери К. Вранишкий шарафига «Интерконтинентал» меҳмонхонасида «Ўзбекистон ёш истеъдодлари» камер оркестри иштирокида Розеску берган концерт меҳмонларда чуқур таассурот қолдирди.

Профессор П. К. Розеску консерваториянинг катта залидаги хайрлашув концертида эса юксак дирижёрлик маҳоратини намойиш этди. Дастурни «Ўзбекистон ёш истеъдодлари» камер оркестри ва консерватория талабаларининг симфоник оркестри ижро этди. Концерт В. Моцартнинг «Дивертисмент», Ряатенинг камер оркестр учун ёзилган «Концерт»; И. Штрауснинг «Анна» ва «Ўрмон даласи» каби турли асарлардан тузилган бўлиб, дирижёрнинг талқини Вена анъанавий мусиқа услубига хос енгиллик, нафосат, ўйноқилик ва кўтаринкилик билан ажралиб турди.

В. Сафаровнинг ўзбек халқ куйлари асосидаги «Фантазия»си П. К. Розеску талқинида ўзига хос таровaт касб этди. «Наманганнинг олмаси» қўшиғига асосланган ушбу «Фантазия» замонавий соз услуби билан уйғунлашиб, тингловчиларни маҳлиё қилди. Асарда қарсак ва хиргойи қилиш услубларининг қўлланилиши ҳам алоҳида эътиборга лойиқ эди.

Концертнинг якунловчи қисмида И. Штрауснинг «Мовий Дунай» асари ижро этилди. Асар гоҳ жўшқин, гоҳ валс услуби билан ўйноқи мазмун касб этиб, тингловчилар учун уни ҳатто такроран ижро этишга тўғри келди.

Ўзбек мусиқа ихлосмандларининг бундай олқишлари, албатта, П. К. Розескуга катта қувонч ва мамнуният бағишлади. Машҳур санъаткор ўз ватанига Ўзбекистон санъати ва ижрочилик мактаби ҳақида бой таассуротлар билан қайтди.

Сайёра МАВЛОНОВА,
консерватория талабаси

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталик газетасига реклама билан шуғулланувчи малакали мутахассис керак.

Газетамизнинг навбатдаги сони 25 декабрда чиқади.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси таҳририяти газетанинг фотомухбири Содиқжон Маҳкамовга опаси **Бория МАҲКАМОВА**нинг вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик билдиради.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ

* * *

НОШИР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА КОНЦЕРНИ

Ўзбекистон АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

ÖZBEKISTON ADABIYOTI VA SAN'ATI

1998 йил

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона телефони— 133-52-91

«Шарқ» нашриёт-матбаа концерни босмахонаси. Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй

Босишга топшириш вақти—21.00.
Босишга топширилди 20.30.

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир —Камол ОЛЛОЁРОВ

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ

СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Рўйхатдан ўтиш тартиби № 24. Буюртма Г. — 0599. Ҳажми — 3 босма табоқ. Газета IBM компютерида терилди ва саҳифаланди. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6